

KIRIM TATAR TÜRKÇESİNİN GÜNEY AĞZININ DÜĞÜN TERMINOLOJİSİ*

*Elvina ER***

Öz: Kırım Tatar Türkleri, tarihte çeşitli Türk boylarının ve Türk olmayan çeşitli unsurların yüzyıllar içinde karışımı neticesinde meydana gelmiş, Kırım Yarımadası'nın asli unsurudur. Bu Türk boyunun karışık yapısı, kültürünün ve dilinin zenginliğini ve çeşitliliğini arttırmıştır. Bunun neticesinde bugün Kırım Tatar Türkçesi, tarihî Oğuz ve Kıpçak Türkçelerinin özelliklerini bir arada barındıran Türk lehçelerinden biridir. Coğrafi konumundan dolayı özellikle Kırım'ın güney bölgesinde kültürel ve dilsel açıdan Oğuz Türkçesinin etkisi büyük olmuştur. Bu nedenle bu bölgenin ağızları, Türk dilinin tasniflerinde Kırım Tatar Türkçesinin diğer ağızlarından ayrı bir grupta değerlendirilmiştir. Bu makalede hem Kırım'ın güney bölgesinin düğün terminolojisi tespit edilmiş hem de bu bölgedeki her iki tarihî lehçenin etkisi ve modern Türk lehçeleriyle bağları tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmadaki tespitler, Kırım'ın güneyinde yer alan Balaklava, Aluşta, Yalta, Sudak, Karasubazar ve Bahçesaray'a bağlı köylerden derlenen malzeme üzerine yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kırım Tatar Türkçesinin Güney Ağzı, Oğuz Türkçesi, toy, düğün, terminoloji.

Wedding Terms Found in the Southern Dialect of Crimean Tatar Language

Abstract: The Crimean Tatars, indigenous people of the Crimean Peninsula, are the result of centuries-long mixture of various Turkic tribes with non-Turkic elements. The mixed structure of this Turkish tribe increased the richness and diversity of its culture and language. As a result, today, the Crimean Tatar language is one of the Turkish dialects that combines the characteristics of historical Oghuz and Kipchak Turkish. Especially the dialect of the southern region of Crimea, due to its geographical location, was influenced greatly culturally and linguistically by the Oghuz Turkish. Thus, the dialect of this region is considered as a separate group from other dialects of Crimean Tatar. Based on research conducted in the villages of Balaklava, Alushta, Yalta, Sudak, Karasubazar and Bahçesaray located in the south of Crimea, this article, focuses

* Atıf Bilgisi / Citation: Er, E. (2024). Kırım Tatar Türkçesinin Güney Ağzının Düğün Terminolojisi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (40), 143-170.

Geliş ve Kabul Tarihleri / Date of Arrival and Date of Acceptance: 06.11.2023-11.01.2024

Bu makale Turnitin benzerlik programı ile kontrol edilmiştir. / The article was checked with Turnitin.

Yazarlar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadırlar / The authors provide the following information
Araştırma ve Yayın Etiği / Research and Publication Ethics: Bu çalışmada Committee on Publication Ethics (COPE) kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur.

Yazarların Katkı Oranı / Authors' Contribution Rate: Bu makale tek yazarlıdır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Sivas, Türkiye. E-posta: eler@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6965-1069.

on terms about wedding and the influence of both historical dialects in this region and their ties to modern Turkish dialects.

Keywords: Southern dialect of Crimean Tatar language, Oghuz Turkish, feast, wedding, terms.

Giriş

Kırım Tatar Türkçesinin Güney ağzı, Kırım Yarımadası'nın Balaklava'dan Kefe'ye kadar uzanan Karadeniz'in kuzey kıyı bölgesindeki yerleşim yerlerinde konuşulmaktadır. En küçük yerleşim birimlerinde bile dilsel farklılıklar göstererek kendi içinde altı alt ağız grubuna ayrılan bu bölge dili¹, Oğuz Türkçesi özelliklerini yoğun biçimde taşımasıyla Kırım'ın diğer bölgelerinden farklılık göstermektedir. Bu özelliğe bağlı olarak Kırım Tatar Türkçesinin Güney ağzı, Türkoloji literatüründe bazen Osmanlı Türkçesinin veya Türkiye Türkçesinin bir ağzı olarak görülmüş (Tekin ve Ölmez, 1999, s. 123; Eren, 1998, s. 17; Doerfer, 1995, s. 180) bazen de Kırım Tatar Türkçesinin diğer ağızlarından ayrı olarak Oğuz Türk lehçeleriyle bir grupta değerlendirilmiştir².

Kırım'ın güney kıyılarının Oğuz Türkçesinin etkisine girmesi XIII. yüzyıldan önce Oğuz boylarının bu bölgeyi yurt edinmeleriyle başlamıştır. Bu etki daha sonraki dönemlerde Anadolu ve Balkanlardan gelen Oğuz boylarının yarımadaya göç etmeleriyle devam etmiştir (Samoyloviç, 2005, s. 114; Erdal, 2015, s. 369). Oğuz Türkçesinin Kırım Tatar Türkçesi üzerindeki etkisi, Osmanlı döneminde iki bölge arasında yoğun diplomatik, ekonomik ve kültürel ilişkilerin gelişmesiyle büyük olmuştur. Bu dönemde, özellikle coğrafi yakınlığı nedeniyle, Kırım'ın güney bölgesinin Osmanlı kültürünün ve Osmanlı Türkçesinin etkisinde kalması kaçınılmaz olmuştur.

Kırım Tatar Türkçesinin Güney ağzının çeşitli Oğuz boylarının etkisi neticesinde şekillendiği dil bilimsel tespitlerle de ortaya çıkarılmıştır. M. Mollova, Oğuz grubu Türk lehçelerindeki ünsüzlerinin durumu üzerinden fonetik açıdan yaptığı sınıflandırma çalışmasında Kırım Tatar Türkçesinin Güney ağzının Türkiye Türkçesine çok yakın olsa da tamamıyla Osmanlı Türkçesi ürünü olmadığını, Kırım'ın diğer bölgelerindeki Kıpçakların etkisinde kalan Avrupa Oğuzlarının dili olduğunu ileri sürmüştür (1968, ss. 92-93). M. Erdal da Mollova'nın tespitlerini destekler şekilde Oğuz Türkçesini on bir ağza ayırmış ve *Kırım Oğuzcası* olarak adlandırdığı Kırım Tatar Türkçesinin Güney ağzını ikinci grupta Doğu Balkan Türkçesi, Gagavuzca, Rumeli ve Batı Trakya ağızlarıyla birlikte değerlendirmiştir (2015, s. 371). E. R. Tenişev ise *Sravnitel'no-İstoriçeskaya Grammatika Tyurkskih Yazıkov* adlı çalışmasında Kırım Tatar Türkçesinin Güney ağzındaki ünsüzlerin durumunu incelemiş ve bu bölge dilinin Oğuzlaşmış bir

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Tenişev, 2002, ss. 51-52.

² Ayrıntılı bilgi için bk. Abduvaliyeva Er, 2007, ss. 125-132.

Kıpçak ağzı olduğunu ileri sürerek bu konuya farklı bir bakış açısı sunmuştur (2002, s. 52). Bu şekilde hem tarihî hem de dil bilimsel verilere dayanarak Kırım'ın güney bölgesi üzerindeki Oğuz Türkçesinin etkisinin Selçuklu dönemi öncesinden başlayıp XX. yüzyılın başına kadar uzun bir zaman zarfında etkili olduğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan bütün bu süreç içerisinde bu bölgenin Kıpçak Türkçesiyle açık iletişim içerisinde bulunması Kırım Tatar Türkçesinin Güney ağzının karışık yapısını belirlemiştir³.

Bu çalışmada, Kırım'ın güneyindeki Balaklava, Aluşta, Yalta, Sudak, Karasubazar ve Bahçesaray'a bağlı köylerinin düğün terminolojisi üzerinde durulacaktır.

1. Düğün Terminolojisi

1.1. Düğün Merasimlerinin Adları

Toy / düğün

Kırım'ın güney bölgesinde evlenme dolayısıyla birbirini takip ederek çeşitli geleneksel merasimler ve uygulamalarla gerçekleşen ve üç ila on gün arasında süren törenin adı *toy*'dur (Bonç-Osmolovskiy, 1926, s. 40; Er, 2022, s. 241). ET'de *to:y*'un birinci anlamı 'topluluk; karargâh; büyük toplantı'dır (Clauson, 1972, s. 566b). İ. Kafesoğlu bu sözcüğü Türk millî kültürü kapsamında değerlendirerek birinci anlamının 'devlet meclisi' olduğunu ve eski Türklerde belirli yer ve tarihlerde kurulan bu tür devlet meclislerinde, önce kurbanların kesildiğini ve diğer dinî ve geleneksel törenlerin düzenlendiğini, ardından devlet meselelerinin görüşüldüğünü ve büyük ziyafetlerin verildiğini açıklamıştır (1998, ss. 259-263). Bu terim, tarihî Türk lehçelerinden Karahanlı Türkçesinde, Oğuzlar tarafından bilinmediği kaydıyla *toy* 'karargâh'(Kaşgârlı Mahmut, 2020, s. 405) olarak açıklanırken, *Dede Korkut Kitabı*'nda *toy* 'düğün, büyük ziyafet, şölen' (Ergin, 2009, s. 293), eski Kıpçak ve Memluk Kıpçak Türkçesinde *toy* 'ziyafet' (Grönbech, 1992, s. 194), 'düğün, şölen, şenlik' (Toparlı, Vural ve Karaatlı, 2003, s. 281), Çağatay Türkçesinde *toy* 'ziyafet, düğün, karargâh' (Ölmez, 2020, s. 442), Kırım Hanlığı döneminde *toy* 'ziyafet, düğün', *toy kılmak* 'düğün etmek', *toyla-* (*toy+la-*) 'ağırlamak, ikramda bulunmak' (Atasoy, 2017, s. 1029) anlamlarında tanıklanmıştır. Modern Türk dili alanında *toy*'un 'karargâh, topluluk, toplantı, devlet meclisi' anlamları unutulmuş, eskiden bu toplantı ve meclislerde şölen, kutlama, ziyafet gibi unsurlar esas olduğu için 'düğün, bayram, şölen, ziyafet' anlamları muhafaza edilmiştir: Kırgızca *toy* 'ziyafet, şölen, düğün' (Yudahin, 1985, C. II, s. 243), Kazan Tatar Türkçesi *tuy* 'ziyafet, bayram, düğün' (Osmanov, 1966, s. 920), Kumukça *toy* 'ziyafet, düğün' (Bammatov, 1969, s. 317), Nogayca *toy* 'düğün, ziyafet' (Baskakov, 1963, s. 354), Çuvaşça *tuy*

³ Kırım Tatar Türkçesinin Güney ağzının dil bilimsel özellikleri için bk. Reşetov, 2016, ss. 55-57.

‘dügün’ (Fedotov, 1996, s. 241), Türkmençe *toy* ‘dügün, bayram, şenlik’ (Tekin, Ölmez, Ceylan, Ölmez ve Eker, 1995, s. 633). Kırım Tatar Türkçesinde ve ağızlarında ise *toy* (*toy yapmak*) ‘dügün’ anlamındadır.

Kırım’ın güneyindeki Küçük Özen (Aluşta), Şelen (Sudak), Ay-Serez (Sudak), Aylanma (Karasubazar) gibi köylerinde ise evlenme törenini ifade etmek için *dügün* (< ET *tüg-* ‘dügümlemek’ + *-(X)n⁴ tügün* ‘dügüm’ (Clouston, 1972, s. 484a)) leksikal biçimi kullanılır (Boñç-Osmolovskiy, 2005, s. 109). Bu sözcük hem leksik hem de fonetik (*t- > d-*) Oğuz Türkçesinin özelliklerini yansıtır.

Birinci anlamı ‘dügüm’ olan bu terim, tarihî Oğuz Türkçesi alanında düğün terimi olarak *toy*’un yanında yaygınlık kazanmıştır: *Dede Korkut Kitabı*’nda *dügün* ‘dügün’ (Ergin, 2009, s. 98); hem Oğuz hem Kıpçak unsurlarının bir arada bulunduğu *Kitâbü’l-İdrâk li Lisâni’l-etrâk*’ta ise *dügün* ‘evlenme meclisi’ (Toparlı, Vural ve Karaatlı, 2003, s. 66). Türk dilinin yazılı kaynaklarından *dügün*’ün Oğuz Türkçesi söz varlığına ait bir leksik versiyon olduğu anlaşılmaktadır. Modern Oğuz Türkçesi alanında ise tarihî Oğuz Türkçesinde olduğu gibi, evlenme törenini ifade etmek üzere her iki leksik biçimin de kullanıldığı görülmektedir: Azerbaycan Türkçesinde *toy* ‘dügün’, konuşma dilinde *düyün* ‘dügün, kutlama, bayram’ (Tağıyev, 2006, ss. 588, 881); Gagavuz Türkçesinde *düün* ‘dügün’, *toy* ‘büyük ziyafet, düğün’ (Baskakov, 1973, s. 170, 471); Türkiye Türkçesinde *dügün* ~ *dügün* ‘dügün’, *toy* ‘şenlik, şölen, ziyafet’ (*Türkçe Sözlük*, 2011, s. 733; Dilçin, 2013, s. 86, 233), ağızlarında (Erzurum) ise ‘dügün’ (Gemalmaz, 1995, s. 331). Kırım Tatar Türkçesinin Güney ağızı, her iki leksik versiyonu barındırması açısından diğer Oğuz lehçeleriyle ortak özellik gösterse de bu bölgede *toy*’un *dügün*’e nazaran daha yaygın bir leksik versiyon olduğunu belirtmek gerekir.

Kırım’ın güney bölgesinin düğün terminolojisinde *toy*, sıfat tamlaması veya isim tamlaması içerisinde düğünün çeşitli merasimlerinin adlandırmasında *üyken toy*, *hına toy*, *nişan toy*, *cegez toy*, *kız toy* şeklinde kullanılır. Kırım Tatar Türkçesinin Güney ağızında tespit ettiğimiz bu terimler, *toy*’un bu lehçede belli bir toplulukla gerçekleştirilen ‘ziyafet’, ‘kutlama’, ‘şölen’ gibi eski anlamlarını devam ettirdiğini gösterir.

Üyken toy

Üyken toy ‘büyük, önemli düğün’, düğün töreninin erkek tarafında yapılan kısmıdır (Dyaçenko, 2005, s. 193; Er, 2022, s. 242). Bu sıfat tamlamasında *üyken*, Türk dili sahasında XIII. yüzyıl Memluk Kıpçak Türkçesinde *üyegenci* ‘büyük, ulu’ (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2003, s. 299) ve Çağatay Türkçesinde *ülken* ‘büyük’ (Radlov, 1893, C. I-II, s. 1855; Räsänen, 1969, s. 520) şekillerinde tanıklanmıştır. Kökeni bilinmemekle birlikte bu sözcüğün etimolojisi üzerine en

⁴ Ekin fonksiyonu için bk. (Räsänen, 1957, s. 138; Korkmaz, 2009, s. 101).

mantıklı açıklama Finlandiyalı Türkolog M. Räsänen'e aittir. Räsänen'e göre *ülken*, Fince *ylä* 'yukarıda' sözcüğünden *ül+ken* şeklinde türemiş ve Altay Türklerinin mitolojisindeki yaratıcı iyilik tanrısı olan *Ülgen*'in adı da bu kökten gelmiştir (1957, s. 102; 1969, s. 520). ET döneminde *+kAn*, *+han* ekiyle kurulan örneklerle rastlanmıştır: *teñriken*, *kadırkan*, *tarhan*, *ötügen*, *yitiken*. A. von Gabain bu eklerin unvan bildirdiğini, dağ ve yıldız isimlerinde kullanıldığını belirtmiştir (2000, s. 44), M. Erdal ise haklı olarak ilahî varlıkların isimlerinin, onursal ve benzeri kavramların kurulmasında kullanıldığını ve bu kavramların *kan/han*'dan türediğini ileri sürmüştür (1991, ss. 76-77). Bu fikre katılarak *+kAn* ile kurulan sözcüklere *ülken* eklenebilir. Bu sıfatın *ül+ken* şeklinde birleşik sözcük olduğu ve 'yukarıda yaşayan, yüce han' anlamından geldiği söylenebilir. Altay Türkçesinde *kaan / kan* 'tanrı, hükümdar, sahip' anlamındadır (krş. *Sarı-gan* 'tahtadan putun adı' (Verbitskiy, 1884, s. 111); *Ülgen*'in ailesindeki bireylerin adları: karısı *Tazı-gan*, oğlu *Pula-gan*, kızları *Kulay-han*, *Köstü-han*, *Şüstü-han* (Verbitskiy, 1893, s. 57)).

Bugün *ülgen* 'büyük; yaşça büyük; saygılı ve kıdem derecesi' anlamlarında ve fonetik değişime uğramış biçimleriyle Özbekçenin sadece ağızlarında (*ulkan* 'büyük, devasa' (Borovkov, 1959, s. 475)) ve Kıpçak grubu Türk lehçelerinin hemen hemen hepsinde işlek kullanıma sahiptir: Kızgızcada *ülkön* 'büyük, ulu', *ülköy-* 'büyümek' (Yudahin, 1985, C. II, s. 322), Kazan Tatar Türkçesinde *ölken* 'yaşça büyük, yetişkin' (Osmanov, 1966, s. 1232), Kazakçada *ülken* 'büyük, ulu; yaşça büyük' (Bektayev, 1999, s. 465), Karakalpakçada *ülken* 'büyük; uzun; yaşça büyük; yönetici' (Baskakov, 1958, s. 692), Kumukçada *üyken* 'büyük, iri; saygılı, önemli' (Bammatov, 1969, s. 337), Nogaycada *üyken* 'büyük, iri; yaşça büyük' (Baskakov, 1963, s. 388). Bu sözcük mitolojik bir tanrı adı olarak ise başta Kuzeydoğu grubu Türk lehçelerinde (Altayca *Ülgen* 'iyilik tanrısının adı', Hakasçada *Ülgen* 'dünyanın yaratıcısı' (Baskakov, 1953, s. 254), Teleütçede *Ülgen* 'en büyük iyilik tanrısının adı' (Räsänen, 1969, s. 520)) ve diğer Türk lehçelerinde kullanılır. Standart Kırım Tatar Türkçesinde ve ağızlarında da işlek sıfat konumundaki *üyken* 'yaşça büyük; mevkice büyük' (Useinov, 2005, s. 275) anlamlarında olup *-l-* > *-y-* ses değişmesiyle tarihî Kıpçak lehçesinin devamı olarak Kumukça ve Nogaycayla ortak fonetik özellik gösterir. Kırım Tatar Türkçesinin Güney ağzında erkek tarafında yapılan evlenme töreni için *üyken* sıfatının kullanılması hem erkek tarafına verilen önemden hem de bu merasimin düğünün diğer merasimleri arasında en önemlisi olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Kırım Tatar Türkçesi dışında *üyken toy*'un düğün terminolojisinde kullanılmasına Karagaş Nogayların düğün terminolojisinde de rastlanmıştır. Karagaş Nogaylarında bu terim, gelinin güvey evine getirilmesinden bir gün önce düzenlenen hem erkek hem de kız evindeki ziyafetli tören için kullanır⁵. Güvey evindeki merasimin diğer düğün merasimleri arasında önemli sayılmasını,

⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. https://vk.com/wall-144990171_269

Kıpçak grubundan Karaçay-Malkar ve Nogayların düğün terminolojisinde de benzer adlandırmalarda görmek mümkündür: Karaçay-Malkarlarda *ullu toy* (Alıkayev ve Başiyeva, 2019, s. 67), Nogaylarda *ulu toy*, Karagaş Nogayları ve Yurt Tatarlarında *kiyau yagında zur tuy* (Usmanova, 2008, s. 128).

Hına toy

Hına toy ‘kına düğünü’, kız tarafında gerçekleşen evlenme töreni kısmının genel adıdır (Dyaçenko, 2005, s. 193). Kırım’ın güneyinde evlenme töreninin bu kısmı *cegez toy* ‘çeyiz kutlaması’, *kız toy* ‘gelinin akrabalarıyla ve arkadaşlarıyla vedalaşması’, *kızlar cıyın* ‘kına yakma’, gelin hamamı, zülûf kesme gibi birbirini takip eden ve köyden köye adı ve sıralaması değişebilen merasimlerden oluşur⁶. *Hına* Arapçadan (< *hinnâ* ‘kına ağacının kurutulmuş yapraklarından elde edilen, saç ve elleri boyamakta kullanılan toz’ (*Türkçe Sözlük*, 2011, s. 1410)) alıntıdır ve eski Oğuz Türkçesinde *kına* (Ergin, 2009, s. 181), Memluk Kıpçak Türkçesinde *hinnâ* ~ *kına* (Toparlı, Vural ve Karaatlı, 2003, s. 144) şeklinde tanıklanmıştır. Düğünde kına yakma merasimi güney Kırım Tatar Türklerinden başka Türkiye Türkleri, Azerbaycan Türkleri, Kerkük Türkmenleri, Gagavuzlar⁷ (Perçemli, 2011, s. 211) gibi Oğuz grubu Türk boylarında uygulanır. Bu terim, eski Oğuzcaya Oğuzların Arap ve Fars kültürüyle temasından geçmiş ve bu şekilde modern Oğuz alanında yayılmıştır. Kına yakma merasimi Kırım’ın kuzeyinde ve diğer Kıpçak boylarında bilinmez. İlginç olanı, bu merasimin Karaimlerde⁸ de var olmasıdır. Karaimlerde geline kına yakma, *gelin yuvmak* adlı gelin hamamı merasimi esnasında gerçekleşir (Çijova, 2003, s. 68). Muhtemelen Kırım’ın güneyine *kına* terimi merasimle birlikte bu bölgenin Anadolu ile kültürel ve ekonomik ilişkilerin neticesinde gelmiş ve Osmanlı Türkçesindeki kullanımı üzerinden bu yöreye has söz başı *k-* > *h-* değişmesiyle *hına* şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. Kırım’ın güney bölgesinde *hına toy*, gelin tarafındaki merasimlerin bütününü ifade eden genel bir terimdir. Burada geline kına yakma merasimi *kızlar cıyında* uygulanır (Bonç-Osmolovskiy, 1926, s. 48; Er, 2022, s. 242). Bu terim, *kız* < ET *kı:z* ‘kız, evli olmayan kadın’ (Clauson, 1972, s. 679b) isminin +*lAr* çokluk eki alması ve < ET *yığ-* ‘toplamak’ (Clauson, 1972, s. 897a) fiilinin -(*X*)*n* ekiyle türeyen *cıyın* sözcüğündeki Kıpçak Türkçesi için karakteristik olan *y-* > *c-*, -*ğ-* < -*y-* ses değişmesiyle meydana gelmiştir. Kırım’ın güneyinde Anadolu’daki düğünlerde *kına gecesi*’ne benzer uygulamalarla gelinin parmaklarına, ayaklarına ve saçlarına kına yakılır. Güney Kırım Tatar Türklerinde olduğu gibi Türkmenlerde düğünde genç kızların bir araya gelerek

⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. (Er, 2022, s. 241).

⁷ Perçemli (2011, s. 211), folklorik malzemeye dayanarak Gagavuzlarda kına yakma merasiminin önceden uygulandığını, günümüzde ise unutulduğunu belirtir.

⁸ Eskiden Karaimler Bahçesaray’da bulunan Çufut Kale’de yaşamışlardır. Bu nedenle Karaimler muhtemelen bu merasimi Kırım Tatar Türklerinden benimsemişlerdir.

yaptığı eğlence *gız yığın* olarak adlandırılır. Bu merasim Türkmenistan'da Kırım'dan farklı biçimde kinasız uygulanır (Sağlık, 2006, s. 76).

Nişan toy

Nişan toy (< Far. *nişân* 'işaret, iz, belirti; evlenmek üzere birbirine söz verme, nişanlanma; nişanlanma sırasında yapılan tören' (*Türkçe Sözlük*, 2011, ss. 1773-1774) + *toy*) terimi, Kırım'ın güney bölgesinin bazı yerlerinde evlenme töreninin kız tarafında gerçekleşen kısmının genel adı için kullanılır (bk. *huna toy*) (Er, 2022, s. 242). Bu merasim kız tarafında yapılan evlilik olayı belgelenmesinin büyük törenidir. Kırım Tatar Türkçesinin Güney ağzında Farsça *nişân*, Türkçe ses yapısına yakınlştırılarak ikinci hecedeki ünlü sesin kısalmasıyla *nişan* ve bu sözcükteki gerileyici benzeşmeyle ikinci hecedeki *-i-* > *-i-* ses değişmesiyle *nışan* şeklinde olmak üzere iki fonetik biçimde kullanılır. Kız tarafında yapılan törenin adı Kıpçak grubu Türk boylarından Karaçay-Malkarlarda *gitçe toy* (Alikayev ve Başiyeva, 2019, s. 67), Karagaş Nogayları ve Yurt Tatarlarında ise *tugız tuy* (Usmanova, 2008, s. 128) şeklinde tespit edilmiştir.

Cegez toy

Cegez toy 'çeyiz kutlaması, çeyiz şenliği', Kırım'ın güneyinde kız tarafının hazırladığı çeyizin ve erkek tarafının gönderdiği başlığın sergilenmesi ve komşular ile her iki tarafın akrabalarına gösterilmesi merasimidir (Bonç-Osmolovskiy, 1926, s. 40; Er, 2022, s. 242). Bu isim tamlamasında *cegez*, Arapçadan (< *cihâz* 'gelin için hazırlanan her türlü eşya' (*Türkçe Sözlük*, 2011, s. 528)) alıntıdır. Bu sözcük Memluk Kıpçak Türkçesinde *cihâz* (Toparlı, Vural ve Karaatlı, 2003, s. 43), Kırım Hanlığı'nın yazılı kaynaklarında *cihâz* (Atasoy, 2017, s. 240), XVI. yüzyıl Osmanlı Türkçesinde *cehiz*, *çehiz* (Dilçin, 2013, s. 57) şeklinde tanımlanmıştır (krş. Karahanlı Türkçesinde *sep* 'gelinin çeyizi' (Kaşgârlı Mahmut, 2020, s. 814)).

Kırım Tatar Türkçesinin Güney ağzında Arapça *cihâz* fonetik yönden Türkçeye özümşenerek Yalta'da *-h-* > *-g-*, *-â-* > *-e-*, *-i-* > *-e-* ses değişmeleriyle *cegez*, Sudak ve Bahçesaray'da *-h-* > *-g-* > *-y-*, *-â-* > *-e-* > *-i-*, *-z* > *-s* ses değişmeleriyle *ciyis* ve *-h-* > *-g-* > *-y-*; *-â-* > *-e-* ses değişmeleriyle *ciyez* şekilleriyle üç farklı biçimde kullanılır. Kırım'ın güneyindeki bu biçimler leksik olarak Oğuz grubundan Türkiye Türkçesi (yazı dili *çeyiz*; ağızları *ceyiz*, *cehez* (Gemalmaz, 1995, s. 56)), Azerbaycan Türkçesi (*cehiz* (Tağıyev, 2006, s. 425)) ve Gagavuz Türkçesi (*çiiiz* (Perçemli, 2011, s. 542)) ile ortak özellik gösterir (krş. Türkmencede *sep* (Tekin, Ölmez, Ceylan, Ölmez ve Eker, 1995, s. 570)). İslamiyet'in etkisiyle Oğuz grubu Türk lehçelerinde yaygınlık kazanan bu terim için modern Kıpçak grubu Türk lehçelerinde daha çok Türkçe söz varlığı kullanılır: Kumukçada *sep* (Bammatov, 1969, s. 282), Nogaycada *sep*, *mülk* (Gacıyeva, 1979, s. 70), Kızgızcada *sep* (Yudahin, 1985, C. II, s. 145), Kazakçada

jasaw (Bektayev, 1999, s. 187), Kazan Tatar Türkçesinde *birnä* (Zaripova Çetin, 2005, s. 99), *kızterlek* (Bayazitova, Habibullina ve Salimova, 2016, s. 16), Başkurtçada *terlek*, *birnä* (Mirjanova, 2006, s. 64), Karaçay-Malkarcada *berne* ‘çeyiz, kızın erkek tarafına verdiği hediyelerin adı’, *yiüy kerek* (Bolurova, 2007, s. 212), *hapçük* ‘çeyizin kap kacak, yastık, yorgan, halı kısmı’, *tüip-baş* ‘çeyiz, çeyizin yatak yorgan kısmı’ (Deveyeva, Doduyeva, 2016, s. 140).

Ƙız toy

Ƙız toy ‘kız tarafında yapılan kutlama’, gelin baba evinden ayrılmadan bir iki gün önce kız evinde düzenlenen ziyafet ve müzik eşliğindeki eğlencedir. Kırım’ın güney bölgesinin bazı köylerinde bu eğlence *sauluħlaşır* (< ET *sa:ğ* ‘sağlıklı, sağ’ (Clauson, 1972, s. 803a) + *ilk+IA-ş-(I)r* ‘vedalaşma’, *sağ* > *sav* > *sau* , + *lık* > + *luħ*) olarak da adlandırılır (Er, 2022, s. 242). *Ƙız toy* terimi, Fergana Kırgızlarında *kız toyu* ‘kız tarafında yapılan düğün’ (Osmonova, 2018, s. 39) anlamında tespit edilmiştir.

Toy’un düğünün ve çeşitli merasimlerin adlandırılmasında kullanılması diğer Kıpçak grubu lehçelerinde de görülür: Nogay ağızlarında *belgi toy* ‘başlık parasının kız tarafına teslim edildiği merasim’, *tav köşe toy* ‘gelinin güvey evine getirilmesi merasimi’, *yas akelgen toy* ‘damadın gelinin yanına gerdeğe getirilmesi merasimi’ (Çerkesova, 2013, s. 30), *kuda toy* ‘düğünden sonra dünürlerin birbirini ziyaret etmesi merasimi’, *kız yırgan toy* ‘gelinin güvey evine getirilmesi merasimi’, *bet aşar toy* ‘gelinin yüzünü açma merasimi’, *bet yilatuv toy* ‘gelinin ağlatılması merasimi’, *kiyeü körüngen toy* ‘damadın kızın akrabalarıyla tanışması merasimi’ (Gagua, 2012, s. 48); Karaçay-Malkarcada *ullu toy* ‘erkek tarafında yapılan düğün’, *gitçe toy* ‘kız tarafında yapılan düğün’ (Alikayev ve Başıyeva, 2019, s. 67); Yurt Tatarcasında ve Karagaş Nogaycasında *tugız tuy*, *cimes toy* ‘kız tarafında düğün’, *kiyau yağında zur tuy* ‘erkek tarafında düğün’ (Usmanova, 2008, s. 128); Kırgızcada *kız toyu* ‘düğün, kız tarafında yapılan düğün’, *kelin toyu* ‘erkek tarafında yapılan düğün’, *zor toy* ‘gelinin köyünde yapılan düğün ziyafeti’ (Yudahin, 1985, C. II, s. 243).

1.2. Akrabalıkla İlgili Terminoloji

Evlen- / akayğa çık-

Kırım Tatar Türkçesinin Güney ağızında evlenme eylemi erkekler için *evlen-*, genç kızlar için *akayğa çık-* şeklinde adlandırılır. *Evlen-* fiili, < ET *e:v* ‘çadır, ev’ (Clauson, 1972, s. 3b) ismine +*IAN-* isimden fiil ekinin gelmesiyle türemiştir (Karahanlı Türkçesinde *ewlen-* ‘bir evi mesken edinmek, kendini orada oturanlardan saymak; evlenmek’ (Kaşgârlı Mahmut, 2020, s. 651)). Bu fiil, ET dönemindeki kayıtlardan da anlaşıldığı gibi, göçebe Türklerdeki eski evlenme geleneğiyle bağlantılıdır. Bu geleneğe göre evlenecek genç erkeğin babadan ayrı bir çadırı olması gerekirdi (Kafesoğlu, 1998, s. 228). Türkler yerleşik hayata

geçince çadırın yerini taştan ve ağaçtan yapılan evler almıştır. Bu eski göçebe geleneği Kırım'da bugün de devam ettirilmekte ve çok önemsenmektedir. Kırım Tatar Türklerinde erkek çocuğu olan her ailenin en önemli görevi, ona büyüünce ailesiyle yaşayacağı bir ev tahsis etmektedir. Bu nedenden ötürü erkek çocuğu veya çocukları olan aileler bu çocuklara en küçük yaştan başlayarak ayrı ev inşa etmeye çalışırlar. Ailenin çeşitli sebeplerden dolayı oğullarına ev yapmaya ekonomik durumu elvermediğinde, evlenecek delikanlılar kendilerine ev kurmaktadır. Ayrı bir ev yapımı ise bazen erkeklerin geç evlenmesine neden olabilmektedir⁹. Ancak ailenin tek erkek çocuğunun veya en küçük erkek çocuğunun anne babasıyla kalması gerekmektedir. Bu durumda aileler, evlerinde oğullarının ailesiyle birlikte kalacakları şartları sağlarlar.

Eski Türk geleneklerine göre erkeklerin evlenirken ev sahibi olması, genç kızların ise baba evinden ayrılıp güvey evine gitmesi gerekir. Bu nedenle genç kızların evlenmesi için Kırım Tatar Türkçesinde *akayğa çık-* 'kocaya varmak' (*akay* < ? *akka* + *GA* yönelme hali eki ve *çık-* < ET *çık-* 'dışarı çıkmak' (Clauson, 1972, s. 405b)) kullanılır. *Aka*, ET dönemine ait yazılı kaynaklarda tanıklanmamıştır. Bu terim, Türk dili sahasında yaklaşık olarak XIII. yüzyıldan sonra tanıklanmaya başlanmıştır (Clauson, 1972, s. 170a; Sümer, 1988, s. 451): Çağataycada *aka* / *aga* 'bey, ağabey, onursal unvan' (Budagov, 1869, C. I, ss. 60-61; Kúnos, 1902, s. 5; Barutçu Özönder, 2011, s. 52), eski Kıpçakçada *aga* 'ağabey' (Grönbech, 1992, s. 2; Toparlı, Vural ve Karaatlı, 2003, s. 3), eski Oğuzcada *aga* 'ağa, ağabey, baba' (Ergin, 2009, s. 4). *Aka* / *aga*'nın kökü ve menşei üzerine bugüne kadar çeşitli fikirler ileri sürülmüştür¹⁰. M. Räsänen *akka* / *aka* ve *a:ga*'nın *āka*:dan türediğini savunmuştur (1969, s. 13a). N. Poppe, Orta Moğolcada kullanılan *aka* sözcüğünü Türkçeden alıntı sözcükler içerisinde değerlendirmiştir (1927, s. 1038). G. Doerfer, bu fikri ihtimal dışı saymış, Moğolcadan Türkçeye geçtiğini düşünmüştür (Doerfer, 1963, ss. 133-140). G. J. Ramstedt, bu sözcüğün Altay dillerinin ortak söz varlığının sözcüklerinden biri olduğunu ileri sürmüştür (1935, s. 3). E. Sevortyan, Türk lehçelerinde kullanılan 'baba, ağabey, ailenin büyüğü' temel anlamlarına dayanarak *akka* sözcüğünün *a:k-* 'yaşlanmak' fiiline *-ka* / *-kı* veya *-a* / *-ı* fiilden isim ekinin gelmesiyle türediğini söylemiştir. Ayrıca Sevortyan *akka* / *aka*'nın *a:ga* ile homojen ve bu sözcüklerin bir olduğunu kabul etmek için ne semantik ne de morfolojik engeller bulunduğunu (ilk hece ünlülerin uzunlu ve *akka*'nın kadın anlamının da bulunması dışında) ve *-kk-* / *-k-* ünsüzünden dolayı *akka*'nın *a:ga*'dan daha eski

⁹ XX. yüzyılın başında Kırım'ın güneyinde erkekler için evlenme yaşı 25-30 yaş civarlarında oldukça yüksekti (Bonç-Osmolovskiy, 2005, s. 91).

¹⁰ Orta Moğolca *aka*, Baoanca *age*, Buryatça *axa*, Dagurca *aga* (Şçerbak, 2019, s. 43), Kalmukça *ax*, *axā* 'ağabey, amca' (Ramstedt, 1935, s. 3), Moğolca *agaa* 'kıdemlilik, yaşça büyük oluş; muhtar; yaşça büyük kadınlara hitap şekli, hanımefendi' (BMRS, s. 162).

olduğunu (*a:ka* > *a:ga*) belirtmiştir. Bu ifadelere rağmen Sevortyan (1974, s. 70), bu iki sözcüğü birleştirmemiş, farklı maddeler altında değerlendirmiştir. Tarihçi F. Sümer, Türk ve Moğol devlet teşkilatı geleneğinde *ağa* sözcüğünün kullanımını araştırmış ve Türk dili alanında bu sözcüğün (*aka* < *ağa*) kullanımının başlamasının Moğolların Türk devletleri üzerindeki nüfuzunun artmasıyla görüldüğü sonucuna varmıştır (1988, ss. 451-452). F. S. Barutçu Özönder, bu sözcüğün Çağatay Türkçesi ve modern Türk lehçelerindeki durumunu değerlendirmiş ve *aqā* şeklinin *ağa*'nın değişken şekli olduğunu ve Moğolcadan geldiğini kaydetmiştir (2011, ss. 52-53).

Aka, modern Türk dili alanında fonetik değişime uğramış versiyonlarıyla 'baba, ağabey, abla, yaşça büyük erkek akrabalara hitaben, yaşça büyük erkeklere hitaben, dede (baba tarafından), dedenin ağabeyi (baba tarafından) (Sevortyan, 1974, s. 121; Barutçu Özönder, 2011, ss. 52-53) babanın veya annenin büyük ablası, kocanın veya karısının büyük ablası' (Ramazanova, 2013, s. 176) gibi anlamlarda kullanılır. Kırım Tatar Türkçesinde ve ağızlarında *aka*, bu lehçede akrabalık terimlerinde yaygın kullanılan isimden isim +*y¹¹* (*aķay*) ekiyle 'yaşça büyük erkeğe hitaben, ağabey, erkek, zevc' anlamlarında kullanılır. Kırım'ın güney bölgesinin bazı köylerinde bu sözcük, standart türden farklı olarak *aka* / *akay* 'ağabey' şeklinde orta damak /k/ ile telaffuz edilir (Devletov ve Seydametov, 2011, s. 37). Kırım Tatar Türkçesinde 'ağabey' anlamının yanında diğer Türk boylarından farklı olarak 'erkek, zevc' anlamlarının gelişmesi, ailede erkeklere gösterilen saygıdan ve verilen değerden kaynaklanabilir. Bu sözcük, Türk dili ve Moğol dilleri alanlarından başka çeşitli fonetik versiyonlarında ve yakın semantik anlamlarında, Fin-Ugor ve Mançu-Tunguz gibi Altay dil ailesinin pek çok dilinde (Ramazanova, 2013, s. 176), Hint-Avrupa dillerinde, Tibetçede ve Farsçada kullanılır (Sevortyan, 1974, ss. 122-123). *Aka*'nın geniş coğrafyada kullanılması ve hem erkek hem kadın akrabalık terimlerinde ortak olması, tarihinin çok eski dönemlere dayandığını gösterir.

Eski Türk evlenme geleneğinde genç kızların güvey evine gitmesi durumunun bugün Kırım Tatar Türkleri dışında Karaçay-Malkarlarda *erge baru* (Alikayev, Başıyeva, 2019, s. 67), Kumuklarda *erge bar-* (Bammatov, 1969, s. 376), Nogaylarda *bayga baruv* (Baskakov, 1963, s. 66), Kazan Tatar Türklerinde *irgə baru*, *irgə çıgu* (Osmanov, 1966, s. 173), Kırgızlarda *köyöğe çıguu*, Bakurtlarda *kiyeüğe bar-* (Mirjanova, 2006, s. 158) Çuvaşlarda *kaçça kay-* (Fedotov, 1996, s. 242) şeklindeki ifadelerin düğün terminolojisinde yer aldığını görmek mümkündür.

¹¹ Bu ek için bk. (Räsänen, 1957, s. 99).

Kelin / kiyev

Düğün merasiminin başrolündeki kişiler *kelin* ‘evlenecek genç kız, evli kadın, oğlunun veya erkek kardeşinin karısı’ ve *kiyev* ‘evlenecek erkek, evlendikten sonra kız tarafı için kadının kocası’dır. *Kelin* sözcüğü, ET’de *kelin* ‘aileye gelen biri, gelin’ (Clauson, 1972, s. 719a), Karahanlı Türkçesinde *kelin* (Kaşgârlı Mahmut, 2020, s. 702), eski Kıpçakçada *kelin* (Grönbech, 1992, s. 96; Toparlı, Vural ve Karaatlı, 2003, s. 137), eski Oğuzcada *gelin* (Ergin, 2009, s. 114) şeklinde Türk dilinin tarihî dönemlerinde ve modern Türk lehçelerinde yaygın kullanıma sahiptir. Bu terim *kel-* ‘gelmek’ (Clauson, 1972, s. 715b) fiilinden -(X)n ile isim türetmesidir ve evlenen genç kızın baba evinden ayrılıp güvey evine gelerek yeni eve, aileye gelmesini, katılmasını ifade eder. Kırım Tatar Türkçesinin Güney ağzında bu sözcük *kelin* ve Oğuz Türkçesinin fonetik özelliği olarak ön ses *k-* > *g-* değişimiyle meydana gelen *gelin* (Tuak köyünde) (Bonç-Osmolovskiy, 1926, s. 30) olmak üzere iki fonetik biçimde kullanılır. Bu bölgede gelin için ayrıca *kelinçek* (< *kel-* -(X)n +çAk¹²) ‘genç evli kadın, yeni gelin’ ve *kelin bala* ‘genç gelin, yeni gelin’ (*kelin* + < ET *bala*: ‘yavru kuş’ (Clauson, 1972, s. 322b)) terimlerine de rastlanır. Kırım’ın güney bölgesinin düğün terminolojisinde *kelinçek* bu temel anlamın yanında ‘gerdek gecesinde gelinin giydiği gömlek’ anlamında da kullanılır (Er, 2022, s. 249). ‘Yeni gelin’ anlamında *kelinçek* Türk lehçelerinden Özbekçede ve Kırgızcada da mevcuttur (Yudahin, 1985, C. I, s. 370; Borovkov, 1959, s. 208).

Kiyev sözcüğü ET’de *küde:gü* ‘damat’ (Clauson, 1972, s. 703a), Karahanlı Türkçesinde *küdegü* ~ *küdegü* ‘damat, güveyi’ (Kaşgârlı Mahmut, 2020, s. 754), eski Kıpçakçada *küyegü* ~ *güyegü* ~ *küyevüv* ~ *küyev* ~ *küyöv* ~ *köyöv* ‘güvey, nişanlı’ (Grönbech, 1992, s. 129; Toparlı vd., 2003, s. 170), eski Oğuzcada *güyegü* (Ergin, 2009, s. 131), Çağataycada *küyegü* ~ *küyek* ‘damat’ (Kelimetullâh Hâce Pâdişâh, 2019, s. 85) ve Kırım Hanlığı’nda *küyeg* ~ *küyev* (Atasoy, 2017, s. 671) şeklinde tanıklanmıştır. Bu sözcüğün etimolojisi üzerine bugüne kadar farklı fikirler ileri sürülmüştür. Fonetik ölçütlere dayanarak G. Ramstedt, M. Räsänen, N. Poppe, W. Bang ve G. Clauson gibi bilim adamları bu sözcüğün kökünü Moğolcada aramıştır (Sevortyan, 1980, ss. 43-46). Bu görüşe karşıt olarak *küde:gü* sözcüğünü Türkçeye dayandıran Türkologlar da olmuştur: A. İnan *küde-* veya *küdez-* ‘gütmek, korumak, çobanlık etmek’ fiilinden *küde-gü* ‘çoban’ şeklinde türediğini savunmuş (1998a, ss. 335-340); T. Gülensoy *küde-gü* şeklinde ayırarak *küden* ‘davetli’ ile ilişki kurmuş (2011, s. 400); K. Brockelmann *küt-* ‘korumak’ fiilinden türediğini ileri sürmüştür; E. Sevortyan Uygur ağızlarındaki *küde* ~ *küy* ‘damat’ sözcüğünden geldiğini ve *küde-*, *küdenle-* ‘davet etmek’, *küden* ‘misafir’ ile alakası olduğunu ifade etmiştir (1980, s. 44-45). Sevortyan’ın bu

¹² Küçültme, sevgi anlamında kullanılan bu ek *ça* + *ok* (Räsänen, 1957, s. 93; Korkmaz, 2009, s. 39) şeklinde meydana gelmiştir.

açıklamasına Kırım Tatar Türkçesinde ve ağızlarında Kıpçak grubunun karakteristik özelliği olan *+egü* > *+ev* (< *+e -gü*) gelişmesinin yaygın olduğunu eklemek gerekir. Ağızlarda bu gelişmenin ikinci aşaması olarak *+egü* > *+ov*, *+o*, *+u* gibi gelişmeler de tespit edilmiştir. Bu gelişme *küd=ägü*’den başka sayılarda yaygın görülür ve ‘birlikte’ anlamını verir: *biregü* > *birev* ~ *bireo*, *dörtegü* ~ *dörtev*, *üçegü* > *üşev* ~ *üşeo*, *ekegü* > *ekü* ~ *ekio*¹³. *Küde:gü*’nün etimolojisini açıklamak zor olsa da bu terimin eski Türk düğün terminolojisine ait olduğu ve günümüzde unutulmuş *küde:-* ‘ oynamak’ (Clauson, 1972, s. 702a), *küde:n* ‘ düğün, düğün ziyafeti; misafir’ (Clauson, 1972, s. 704b) gibi düğün terimleriyle alakasının olduğu açıktır. Bugün bu sözcük pek çok Türk lehçesinde fonetik farklılıklarla yaşamaktadır¹⁴.

Kırım Tatar Türkçesinin Güney ağzında bu terime *kiyev* ve *küyev* olmak üzere iki fonetik biçimde rastlanır (Karalezli, 1992, s. 229; Dyaçenko, 2005, s. 198). Bu bölgede evlenecek veya yeni evli erkek için *kiyev bala* terimi de mevcuttur. *Küyev* ~ *kiyev*, fonetik özelliğiyle Kıpçak grubu Türk lehçeleriyle ortak özellik gösterir: Kırımçakçada *küyüv* (Açkinazi, 2003, s. 409), Karaçay-Malkarcada *kiyov* (Tavkul, 2000, s. 266), Kırgızcada *küyöo*, *küyöv* (Yudahin, 1985, C. I, s. 461), Kazan Tatar Türkçesinde *kiyäu* (Osmanov, 1966, s. 428) (krş. Kumukçada *giyev* (Bammatov, 1969, s. 106). Kırım’ın güneyinde Fars kültürünün etkisinde kalan Oğuz grubu Türk lehçelerinden Azerbaycan Türkçesindeki ve Türkiye Türkçesindeki Farsça *dâmât* ‘güvey’ (*damad* (Tağiyev, 2006, s. 666), *damat* (*Türkçe Sözlük*, 2011, s. 590)) alıntılanmasına rastlanmamıştır (krş. Gagavuzca *güveye* (Baskakov, 1973, s. 121), Türkmençe *giyev* (Tekin, Ölmez, Ceylan, Ölmez ve Eker, 1995, s. 275)).

Kiyev başı / kiyev ağası / kızlar ağası

Güney Kırım Tatar Türk düğünlerinin başrolündeki katılımcılardan damadın yanında bulunan *kiyev başı / kiyev ağası* ve gelinin yanındaki *kızlar ağası*’dır. *Kiyev başı / kiyev ağası* ‘damat ağası, damat başı’ düğün boyunca damada her işte yardımcı olan en yakın arkadaşıdır. *Kiyev başı* (*kiyev*+ < ET *baş* ‘baş, kafa, başlangıç’ (Clauson, 1972, s. 375a) +1 üçüncü teklik şahıs iyelik eki) isim tamlamasında *baş*, temel anlamın dışında diğer Türk lehçelerinde olduğu gibi ‘önder, reis’ anlamındadır (Tenişev, 2001, s. 194). *Kiyev başı* biçimi Yalta’da kullanılmaktadır (Karalezli, 1992, s. 237). Bu kullanıma paralel olarak Sudak’ta *kiyev ağası* yaygınlık kazanmıştır (Bonç-Osmaolovskiy, 2005, s. 115). *Kiyev ağası* (*kiyev ağa*+sı üçüncü teklik şahıs iyelik eki) isim tamlamasında *aga*, yukarıda da belirtildiği gibi *aka*’nın türevidir. Ancak bu isim tamlamasındaki *aga* Kırım Tatar Türkçesinde kullanılan ‘yaşça büyük erkeğe hitaben, ağabey, erkek, zevc’ anlamlarının dışında ‘bir görevde kıdem derecesi, memuriyet unvanı,

¹³ Bunun için bk. (Abduvaliyeva, 2004, s. 107).

¹⁴ Bunun için bk. (Eren, 2020, s. 207).

önder' anlamında karşımıza çıkar. Türk dili alanında *ağa* / *aga*'nın bu anlamda kullanılması ilk defa Akkoyunlular döneminde (*eşik ağalığı*) görülmüştür. *Ağa* / *aga*'nın bu anlamdaki biçimi Safevîler ve Kaçarlar döneminde de devam ettirilmiş (Sümer, 1988, s. 452), Hive Hanlığı'nda 'birinci bakan, hazinedar' Farsça ekiyle birlikte 'hanın eşleri ve kadın akrabaları' için de tanımlanmıştır. Osmanlı döneminde bu terim askerî teşkilatta yaygın biçimde önceleri 'ordu komutanları' ve 'yeniçeri başkanları' gibi geniş biçimde kullanılmış, daha sonraları ise tüccarlar veya sıradan askerler (zabitler) ve çeşitli yörelerin idaresini ellerine almış kişiler için kullanımı da tespit edilmiştir. Farslarda *aga*, nüfuzlu insanlar için kullanılmıştır. Bu terim Farsçaya Türkçeden geçmiştir (Budagov, 1869, C. I, ss. 60-61; Sümer, 1988, s. 451; Eren, 2020, s. 5).

Kırım Hanlığı'nda bu terim *aga* / *akay* / *agaça* / *agaçay* şeklinde 'ağabey, yaşça büyük erkeğe hitaben' gibi anlamlarında akrabalık terimi ve 'vezir, bey, kurum başı, amir, şef' gibi çeşitli saray görevlerinin adlandırılmasında tanımlanmıştır: *agalık, baş ağa, col ağası, kapu ağası, tüfengçi ağası, harem ağası, harem-i hâs ağası, at ağası, tat ağası, han ağası, haznadar ağası, kullar ağası, han kul ağa, bayram ağa, igit ağa* (Hartahay, 1866, ss. 210-213; Atasoy, 2017, ss. 25-28, 43). Bugün Kırım Tatar Türkçesinde *ağa* / *aga*'nın Güney ağzındaki düğün terminolojisi dışında 'bir görevde kıdem derecesi' anlamındaki kullanımı tespit edilmemiştir. Muhtemelen bu terim Sudak ağızlarına Kırım Hanlığı veya Osmanlı saray protokolünden analogiyle geçmiş ve günümüzde yazı dilinde ve ağızlarında unutulmuş sadece düğün terminolojisinde muhafaza edilmiştir (krş. *han ağası* 'vezir', *igit ağa* 'sarayda erkek çalışanlarından sorumlu biri' (Hartahay, 1866, s. 210-213)). Kırım Tatar Türkçesinin Güney ağzında *ağa*, *ekeç ağa* 'dayı, ağabey' (< ET *eke*: 'hala, abla' (EDPT, s. 100b) +ç¹⁵ *aga*) biçimine de rastlanmıştır (Devletov ve Seydametov, 2011, s. 37) (krş. Karaçay *eke* 'abla', *egeç* 'abla', Kazan Tatar *igeç* 'abla'). Modern Kıpçak grubu Türk lehçelerinin düğün terminolojisinde damadın yardımcısı için Kırım'daki *kiyev ağası*'na anlamsal yakın biçimler Kumukçada *giyev nöger* (Gaciyeva, 1985, s. 177), Karaçay-Malkarcada *kiyeü nöger* (Deveyeva ve Doduyeva, 2016, s. 137) ve Başkurtçada *kiyeü yeget* (Mirjanova, 2006, s. 64) şeklinde tespit edilmiştir.

Kızlar ağası (*kız* +*lAr ağa* +*sI* [bk. *kiyev ağası*]) 'kızlar şefi' terimi düğünde gelinden ayrılmadan ona yardım eden ve kadın misafirlerin ağırlanmasından sorumlu olan gelinin bekâr arkadaşı için kullanılır (Karalezli, 1992, s. 227; Er, 2022, s. 237). Bu terim, Osmanlı sarayında *hadım ağası* veya *kızlar ağası* şeklinde 'haremden kadınlara ait kısımdan sorumlu görevli' için kullanılmıştır (Altındağ, 1994, s. 1). Elimizdeki mevcut belgelerde Kırım Hanlığı saray protokolünde *kızlar ağası* terimi tespit edilmemiştir. Bu terimin Kırım Hanlığı saray protokolünde ve diğer Türk lehçelerinin düğün terminolojisinde

¹⁵ Ekin fonksiyonu için bk. (Räsänen, 1957, s. 92).

bulunmaması onun Kırım Tatar Türkçesinin Güney ağzının düğün terminolojisine Osmanlı Devleti-Kırım Hanlığı arasındaki idarî ve kültürel ilişkiler neticesinde geçtiği düşünülebilir. Bu durum bize, Kırım'ın güneyinde ve Kırım hanları sarayının bulunduğu Bahçesaray'da düğün geleneklerinde Osmanlı sarayının hem kültürel hem de dilsel açıdan etkisinin büyük olduğunu gösterir. Bu fikri, XX. yüzyılın başında Kırım'ın güneyinde ve Bahçesaray'da Kırım Tatar Türklerinin düğün geleneklerini derleyen Bonç-Osmolovskiy (1926, s. 110) de ileri sürmüştür.

Düğünde gelinin arkadaşları, Kumuklarda *kuda kızlar* (Gaciyeva, 1985, s. 175) ve Karaçay-Malkarlarda *kız nögerle* (Deveyeva ve Doduyeva, 2016, s. 140) şeklinde adlandırılır.

Ƙuda / Ƙudağy

Kırım'ın güneyinde evlilik münasebetiyle gelinin annesi ve babası ile damadın anne ve babası *Ƙuda* ~ *huda* 'dünür, erkek dünür' ve *Ƙudağy* 'kadın dünür' olurlar. *Kuda* (< OMo. **Ƙuda** 'kabilelerin kız alma yoluyla akrabalığı' (Doerfer, 1963/296, ss. 423-425; Räsänen, 1969, s. 296); Mo. *hud* 'damadın veya gelinin babası, dünür', *hudguy* 'damadın veya gelinin annesi', *hud hudguy* 'dünürçülük' (Pyrubeyev, 2001, ss. 1394, 1396)) Moğolcadan alıntıdır. Türk dili sahasında bu sözcüğün en eski kullanımı önce Harezm Türkçesinde (*Ƙuda* 'hısım, akraba', *Ƙudalık* 'dünür akrabalığı' (Yüce, 1993, s. 151)) ve ardından Çağatay Türkçesinde (*kuda* 'dünür' (Vambéry, 1867, s. 316), *koda* 'yekdiyerine kız verip alan kabile, bacanak' (Kúnos, 1902, s. 132)) olarak kaydedilmiştir. Tarihi Oğuz ve Kıpçak Türkçesinde tanıklanmayan bu terim, bugün pek çok Türk lehçesinin düğün terminolojisinde yaşamaktadır¹⁶.

Kırım Tatar Türkçesinde *Ƙuda*, yukarıda verilen anlamın yanında gelin istemeye giden görücü ve düğünün çeşitli merasimlerinde iştirak eden her iki taraf akrabaları için de kullanılır. Kırım Tatar Türklerinde düğünde damat, gelin ve onların anne babaları pasif durumdadır. Bu nedenle düğünde çeşitli geleneklerin uygulanması *Ƙuda*'lar, yani gelin ve damadın yakın akrabaları (amcalar, dayılar, teyzeler, halalar, eniştelere, yengeler ve onların çocukları) tarafından gerçekleşir (Er, 2022, ss. 237-246). Kırım Tatar Türkçesinde *Ƙuda* sözcüğünün dişilik ve yaş bildiren türetmeleri de mevcuttur: *Ƙudağy* < *Ƙuda*+ Mo. +**ğy** 'kadın dünür'; *Ƙudaça* < *Ƙuda*+çA¹⁷ 'kadın dünür, yaşça küçük kadın dünür' (+çA eki hem küçültme hem de cinsiyet belirten ek fonksiyonundadır); *Ƙudana* < *Ƙuda*+*ana* 'yaşça büyük kadın dünür' (*ana* 'anne' (Kaşgârlı Mahmut, 2020, s. 550)); *Ƙudapçe* 'kadın dünür (başka dünürün çocukları için)' (*Ƙuda*+ < ET *evçi*: 'kadın' (Clauson, 1972, s. 6a) < *eb* 'ev' +çX (Sevortyan, 1974, s. 287), eski Kıpçakçada *epçi* 'eş, hanım' (Grönbech, 1992, s. 64)); *başƘuda* < *baş*+*Ƙuda* 'dünür grubunun

¹⁶ Türk lehçelerindeki kullanımları için bk. (Sarica, 2015, ss. 89-92).

¹⁷ Ekin fonksiyonu için ayrıca bk. (Räsänen, 1957, s. 92).

yaşça en büyüğü ve itibarlısı, dünür başı'. Bu türetmeler dışında Kırım Tatar Türkçesinde genel anlamda dünür grubunu ifade etmek için *kuda-kudaça*, *kuda-kudağıy* 'dünür ve kadın dünür' ve *kuda-kudağılık* (*kuda-kuda+ğıy+lık*) 'dünürlük' (Useinov, 2005, s. 129) şeklindeki ikilemeler kullanılır¹⁸.

Sağdıç

En eski yazılı kaynaklarda tespit ettiğimiz düğün terimi *sağdıç* 'tır. Sağdıç, Talas Yazıtları'nda ve DLT'de 'sadık arkadaşı' anlamında tanıklanmıştır (Kaşgârlı Mahmut, 2020, s. 798; Useyev, 2020, ss. 459-473). Bir düğün terimi olarak sağdıç, ilk defa eski Oğuzcada *sağdıç* (Ergin, 2009, s. 255) şeklinde geçmiştir. Ayrıca *Kitâbü'l-İdrâk li Lisâni'l-etrâk* adlı eserde *sağtuç* 'damadın düğününde adamlara hizmet eden arkadaşı' (Toparlı, Vural ve Karaatlı, 2003, s. 223) anlamında kullanılmıştır. Bu kullanımları dışında Budagov'un sözlüğünde Türkiye Türkçesi için kaydında *sakduş* 'yaşıt, akran' (1869, C. I, s. 614), Radlov'un sözlüğünde Kırım Tatar Türkçesi kaydında *sağdıç* 'sağdıç' (1911, C. IV-I, ss. 279-280), Ahmet Vefik Paşa'nın sözlüğünde *sağdıç* 'güveyi sağında giden, kılavuz, yandaşı', *sağdıç kadın* 'yenge' (Toparlı, 2000, s. 326) şekillerinde tanıklanmıştır.

Sağdıç, < ET *sa:ğ* 'sağlam, saf' (Clouston, 1972, s. 803a) isminden türemiş bir isimdir. Sözcüğün ikinci kısmı ise Räsänen ve Doerfer'e göre isimden isim yapan *+dUç* (Räsänen, 1957, s. 96) ekidir. H. Eren (2020, ss. 439-440) haklı olarak bu görüşe karşı çıkmış ve *sağdıç* (> *sağdıç*)'ın *duş* (< *tuş*) 'yan, eş, arkadaş' sözcüğüyle oluşmuş bir türev olduğunu ileri sürmüştür. A. İnan (1998b, ss. 295-304) bu terimi *adaş* 'dost, arkadaş' ile ilişkilendirmiştir.

Bugün sağdıç terimi eski Oğuzcanın devamı olarak modern Oğuz lehçelerinde ve onların etkisinde kalan bazı Kıpçak lehçelerinde yaygınlık kazanmıştır: Azerbaycan Türkçesinde *sagdış* 'düğünde damadın sağında oturan, kılavuz' (Tağıyev, 2006, s. 16), Türkiye Türkçesinde *sağdıç* 'düğünde gelin veya damada kılavuzluk eden kimse' (*Türkçe Sözlük*, 2011, s. 2004), Kırımçakçada *sagdıç* 'gelinin baba evinden özel görevlendirilmiş evli kadın' (Açkinazi, 2003, s. 410), Gagavuzcada *saadıç* 'damadın olgun ve itibarlı erkek akrabası' (Baskakov, 1973, s. 386). Kırım Tatar Türkçesinin Güney ağzında *sağdıç*, düğünde damada kılavuzluk eden ve her konuda yardımcı olan evli akrabası için kullanılır. Bu terim Kırım Tatar Türkçesinde (standart türünde *sağdıç* (Useinov, 2005, s. 209), Güney ağzında *sağdıç* [Bonç-Osmolovskiy, 2005, s. 120]) iki fonetik versiyonuyla mevcut olup diğer lehçelerde olduğu gibi (Kırımçakça hariç) temel anlamının erkek terimi olduğu anlaşılmaktadır. Kırım'ın Bahçesaray bölgesinde kadınlar için bu terim *sağdıç hatın* (*sağdıç*+ < ET *xa:tun* 'hanım, hükümdarın

¹⁸ Bu terimin Kırım Tatar Türkçesindeki kullanımı için ayrıca bk. (Işıktaş Sava, 2022, s. 936).

karısı' (Clauson, 1972, s. 602b)) şeklinde kullanılır (Bonç-Osmolovskiy, 2005, s. 117). Kırım Tatar Türkçesinin Güney ağzının düğün terminolojisinde (Bahçesaray'da) sağdıç, *çong sağdıç* 'büyük, önemli sağdıç' (< Çin. *chung* 'ağır, tekrar' (Clauson, 1972, s. 424b) + *sağdıç*) sıfat tamlaması şeklinde de tespit edilmiştir (Bonç-Osmolovskiy, 2005, s. 118). Bu terim kına merasiminde geline kına yakan kadın için kullanılır. Çince'den alıntı *çong* Türkçede yaşayan eski sözcüklerden biridir: Karahanlı Türkçesinde *çoη* 'kemiksiz et' (Kaşgârlı Mahmut, 2020, s. 627); Budagov'un sözlüğünde Tatarca için *çong* 'büyük, güçlü' (1869/I, s. 501); Radlov'un sözlüğünde Kara Kırgız, Tarançi, Teleüt için *çong* 'büyük, kudretli' (*çong kimi* 'erkandan biri', *çong han* 'büyük han', *çong ata* 'dede') (1905 III/II, s. 2016) kayıtları mevcuttur. Kırgızcada *çoη* 'büyük, çok büyük; yaşça büyük kimse, yönetici', *çoη ata* 'baba tarafından dede', *çoη ene* 'babaanne' (Yudahin, 1985, C. II, s. 368) anlamındadır.

1.3. Düğünde Hediyeleşme ile İlgili Terminoloji

Kırım Tatar Türkçesinin Güney ağzının düğün terminolojisinde akrabalık terimlerinden sonra düğün merasimlerinin çeşitli aşamalarındaki hediyeleşme ile ilgili terminoloji önemli bir yer tutar. Bu terimler içerisinde özellikle *ağırlık*, *dokuzlama*, *körümlük*, *bürümçük* ve *yağlık* dikkate değerdir.

Ağırlık

Ağırlık, < ET *ağır* 'ağır; önemli, değerli' (Clauson, 1972, s. 88b) + *IXk* isimden isim ekiyle türemiş ve tarihî Türk lehçelerinden Karahanlı Türkçesinde *ağırlık* 'ikram, ihsan' (Kaşgârlı Mahmut, 2020, s. 543), eski Oğuzcada *ağırlık* 'hürmet, izaz ikram, ağırlama' (Ergin, 2009, s. 5), Memluk Kıpçakçada *ağırlık* 'ağırlık, ağır olma durumu' (Toparlı, Vural ve Karaatlı, 2003, s. 4) ve Şeyh Süleyman Efendi'nin sözlüğünde *ağırlamak* 'tevkir ve tâzim etmek, birini igras ve ikram etmek, çehiz vermek' (Kúnos, 1902, s. 6) şeklinde tanıklanmıştır. Bir düğün terimi olarak bu sözcüğün en eski kullanımı Osmanlı Türkçesi sahasına aittir. Bu terimin Anadolu'da XVI. yüzyıldan itibaren 'mehr-i muaccel, nikâhta kız tarafına verilen para; ev eşyası; bedel; çeyiz akçası' (Aksoy ve Dilçin, 2009, s. 40; Toparlı, 2000, s. 9) anlamlarında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Türkiye Türkçesinin Bolu (Kıbrıscık) yöresinde 'düğüne davet edilenlere verilen hediye'¹⁹ anlamı da tespit edilmiştir. Türkiye Türkçesi dışında *ağırlık* teriminin Oğuz grubu Türk lehçelerinden Gagavuzcada 'damadın geline ve ailesine verdiği hediyeler' (Perçemli, 2011, s. 93) anlamı da mevcuttur.

Ağırlık sözcüğü, Yalta bölgesinde 'bir çeşit başlık parası' (Karalezli, 1992, s. 229) ve Bahçesaray'da 'başlık parasının kız tarafına verildiği gün' (Bonç-Osmolovskiy, 1926, s. 28) olmak üzere iki anlamda tespit edilmiştir. Kırım'ın

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. <http://www.kibriscik.gov.tr/dugun-ile-ilgili-gelenek-ve-gorenekler>

güneyinde *ağırılık*, erkek tarafından temin edilen para ile kız çeyizi masraflarının karşılanmasıdır. XIX. yüzyılın başlarına kadar *ağırılık* içerisindeki eşyalar veya nakit para kızın ailesine kalırdı (Dyaçenko, 2005, s. 189); daha sonraki zamanlarda ise bunun bir kısmı gelinin düğünde ve sonrasında giyeceği çeşitli kıyafetleri, takıları, gelin tarafının düğünde yapacağı masrafları (akrabalara verilecek hediyeler ve yemek masrafları) karşılamak, bir kısmı ise çeyizi tamamlamak için kullanılırdı. Kırım'ın güneyindeki Sudak ve Bahçesaray bölgelerinde bu terimden başka 'başlık' anlamında diğer Türk lehçelerinde olduğu gibi Türkçede en eski ve yaygın olan haliyle *kalım* (Bonç-Osmolovski, 1926, s. 25; Er, 2022, s. 240) (< ET *kaluy* 'başlık parası' (Clauson, 1972, s. 622a)) terimi kullanılır.

Doğuzlama

Doğuzlama evlenecek kızların nişan merasimi için hazırladıkları dokuz hediyeyle oluşan bohçanın adıdır. Bu terim, < ET *tokuz*'dan 'dokuz sayısı' (Clauson, 1972, s. 474b *tokku:z*) türemiştir. *Tokuz*'un 'dokuz sayısı' anlamı yanında 'dokuz parçadan oluşan hediye' için de kullanılması tarihi ve modern Türk dili alanında tespit edilmiştir (Doerfer, 1963/976, s. 624-629). Hediyein dokuz parça şeklinde tertiplenmesi Eski Türk ve Altın Orda devlet hiyerarşisinde hediyeleşme ile bağlantılı olan gelenekle alakalıdır. Bu gelenek Kırım Hanlığı'nda da devam ettirilmiş ve *tokuzlama* veya *tokuzlama hedâyâ* olarak adlandırılmıştır²⁰.

Kırım Hanlığı sarayında *tokuzlama* geleneği han kızlarının çeyiz hazırlama geleneğinde de görülmüştür. Han kızlarının çeyizleri, içinde dokuz kere dokuz bulunan eşyalardan düzenlenmiştir (Hammer, 2013, s. 177; Er, 2021, s. 341). Bu dönemde evlenecek genç kızlar teslimiyetin ve sadakatin sembolü olarak eşlerine ve ailelerine *tokuzlama* bohçası hazırlamışlardır.

Kırım Hanlığı devlet düzenindeki uygulamalarında *tokuzlama* geleneği, günümüzde Kırım Tatar Türkleri tarafından unutulmuştur. Bu gelenek, her ne kadar düğün merasimlerinde bazı uygulamalarını ve sembolik anlamlarını yitirse de bugün hâlâ yaşamaktadır. Mesela, muhtemelen ekonomik sebeplere bağlı olarak, bugün *doğuzlama bohçası* 'dokuz kere dokuz' şeklinde değil de 'damada ve yakın akrabalarına verilecek dokuz hediyeyle oluşan bir bohça'ya dönüşmüştür. Ayrıca günümüzde *doğuzlama*, sembolik anlamını yitirdiği için hem gelinin damada hem de damadın geline verdiği hediyeyle denilmektedir.

Kırım Hanlığı'nda *tokuzlama* Kıpçak Türkçesinin özelliklerini taşıırken, Kırım Tatar Türkçesinin Güney ağzında söz başı *t-* > *d-* değişimiyle Oğuz grubunun özelliğini yansıtmakta ve farklı gramatikal kombinasyonlarında kullanılmaktadır: Yalta Dereköy'de *doğuzlama* (*doğuz+IA-mA*); Sudak, Bahçesaray'da *doğuzluk*

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Er, 2021, ss. 340-341.

(*dokuz+IXk*) veya *dohuz* (-*k*- > -*h*-); Sudak'ın bazı köylerinde *dohuz bohça* (*dohuz* [-*k*- > -*h*-] ve < ET *bo:ğ* 'bohça' (Clauson, 1972, s. 311a) +*çA*). Kırım güneyinin bu kullanımlarına karşı Bahçesaray'ın bazı köylerinde bu bohça için *kiyev-çemaşır* (Bonç-Osmolovski, 2005, s. 103) (*kiyev* ve < Far. *câme-şūy* 'çamaşır yıkayan') ve *bohça haytım* (Dyaçenko, 2005, s. 190) (*bohça* + < ET *kadı*- 'geri dönmek' (Clauson, 1972, s. 597a) -(*X*)*m*, [-*d*- > -*y*-]) gibi adlandırmalara da rastlanmıştır (Er, 2022, s. 239). Kırım'ın bazı bölgelerinde *toğuz*, gelin konvoyu güvey evine giderken yolda bu konvoyu durdurmaya çalışan ve ilerlemesine engel olan güveyin en yakın akrabalarından birine verilen hediyein adıdır. Burada *toğuz*'un, dokuz tane işlenmiş eşyadan (mendil, havlu vb.) oluşması gerekirdi (Şerfedinov, 1978, s. 48).

Dokuzlama geleneği bugün Kırım'dan başka Kırgız, Kazak, Kara Kalpak (Kincses Nagy, 2020, s. 222), Nogay, Astrahan Tatarları, Özbek, Türkmen gibi Türk boylarının evlenme geleneklerinin çeşitli merasimlerinde yaşar. Dokuz baş hayvan veya eşyadan oluşan hediyeye Kazaklar *toğız*, Kara Kalpaklar *toğuz*, Kırgızlar *toğuz* adını verirler (Eren, 2020, s. 145; Yudahin, 1985, C. II, s. 242; Er, 2021, s. 341). Özbeklerde *tuqqız*, düğünde sinilerde misafirlere sunulan ve dokuz çeşit yemekten oluşan yemeğin adıdır. Bazı bölgelerde ise bu dokuz yemekten oluşan sinileri misafirler düğün sahiplerine hediye olarak getirirler (Tenişev, 2001, s. 588). Astrahan Tatarlarında damadın geline verdiği hediye *tuğız biru* olarak adlandırılır. Türkmenlerde *dokuzu düzüv* / *dokuz düzmek* geleneği vardır. Bu geleneğe göre gelin, yeni yaşayacağı eve dokuz eşya getirir (Sağlık, 2006, s. 75). Yurt Tatarları ve Karagaş Nogaylarında *tuğuz tuy* olarak adlandırılan kız tarafındaki düğünde, damat geline dokuz hediye verir (Usmanova, 2008, s. 129).

Körümlük

Körümlük, ET'de yaygın kullanılan *kör-* 'görmek' (EDPT, s. 736a) fiili, önce fiilden isim yapan -(*X*)*m* eki almış (< ET *körüm* 'görme, inceleme, bakma' (Clauson, 1972, s. 745b)), sonra ise isimden isim yapan +*IXk*²¹ ekiyle 'hediye; görme, bakma karşılığında verilen hediye' anlamını kazanarak anlamsal bir değişime uğramıştır²². Düğün terimi olarak bu sözcük XVII. yüzyıl Osmanlı Türkçesinde *görümlük* ~ *görümlük* 'yüz görümlüğü' şeklinde tanıklanır (Dilçin, 2013, s. 110). Kırım Tatar Türkçesinin Güney ağzında bu sözcük *körümlük* ve -*ü-* > -*i-* şeklindeki ses değişimiyle meydana gelen *körümlik* olmak üzere iki biçimde kullanılır. Kırım'ın güneyinde bu sözcük, (Yalta'da) düğünden sonra ertesi günün sabahında gerçekleşen *kelin körme* merasiminde kaynana ve erkek tarafı kadın akrabalarının geline verdikleri hediye ve (Sudak'ta) gerdek gecesinde damadın gelinin yüzünü görmesi karşılığında verilen hediye (Bonç-Osmolovski,

²¹ Bu ek için ayrıca bk. (Räsänen, 1957, s. 133).

²² Bu terim için ayrıca bk. (Kincses Nagy, 2020, s. 219).

1926, s. 52; Karalezli, 1992, ss. 238-239) anlamındadır. *Körümlük*, bir hediye adı olarak günümüzde Türk boylarının kültürel varlığında benzer anlamlarda ve fonetik değişimlere uğramış biçimlerde düğün terminolojisinde yaşamaktadır: Kırgızlarda *körümdük*, Kazaklarda *körimdik* ‘yeni doğmuş çocuğu veya yeni gelini görmeye gelirken getirilen yemek, hediye’ (Yudahin, 1985, C. I, s. 430; Bektayev, 1999, s. 252), Karaçay-Malkarlarda *körümdük* ‘gelin ya da yeni doğmuş bebek görüldüğünde verilen hediye’ (Tavkul, 2000, s. 276), Türkiye Türklerinde *görümlük* ~ *görümlük* ‘nişanlanan kızı ilk kez görmek için gidildiğinde erkek tarafından kıza verilen hediye’ (Gülensoy, 2011, s. 386), Kırımçaklarda *körümni* ‘gelinin gerdek gecesinde giydiği özel gecelik’ (Açkinazi, 2003, s. 411), Karaimlerde *körüm bakışı* ‘gerdek gecesinde damadın gelinin yüzünü görmesi karşılığında verdiği hediye’ (Çijova, 2003, s. 71).

Bürümçük

Bürümçük, başörtü ve düğünde gelin yüzünün kapatıldığı bir çeşit duvak veya peçedir (Roslavlseva, 2003, s. 299). Eskiden Bahçesaray’da *bürümçük*, kız istemede erkek tarafından kıza hediye olarak gönderilirdi. Bu örtü ile düğünden sonraki gün yeni gelinin yüzü görünmeyecek şekilde örtülürdü (Er, 2022, s. 246). < ET *bürünçük* ‘kadın peçesi, pelerini’ (Clauson, 1972, s. 367b), *bür-* ‘bürmek, döndürmek’ (Clauson, 1972, s. 355a) fiil köküne fiilden fiil yapan *-(X)n-* ekinin (*bür-(ü)n-* ‘örtünmek’ (Clauson, 1972, s. 367b)) ve fiilden isim yapan *-çXk*²³ ekinin gelmesiyle *bür-(ü)n-çük* (Gülensoy, 2011, s. 196) şeklinde türemiştir. Bu sözcük Türk dilinin Karahanlı (*bürünçük* ‘peçe, yaşmak’ (Kaşgârlı Mahmut, 2020, s. 607)), Çağatay (*bürünçek* ‘peçe’ (Poppe, 2009, s. 175)) ve Memluk Kıpçakçası (*bürünçük* ~ *bürünçek* ‘baş örtü, peçe’ (Toparlı, Vural ve Karaatlı, 2003, s. 40)) gibi tarihî dönemlerinde tanıklanmıştır. Anadolu’da XV. yüzyıldan beri *bürüncek* ‘baş örtüsü’ (Aksoy ve Dilçin, 2009, s. 743) anlamında kullanılmıştır. Kırım’da bu terim *-n-* < *-m-* ünsüz değişimiyle *bürümçük* (Bahçesaray’da) ve bu şekildeki son hece ünlüsünün *-ü-* > *-i-* olarak değişerek daralmasıyla *bürümçik* şeklinde iki kullanımı tespit edilmiştir (Bonç-Osmolovskiy, 1926, s. 30; Karalezli, 1992, s. 229).

Günümüzde *bürümçük*, modern Türk alanında düğün terimi olarak daha çok Kıpçak grubunda yaygın kullanıma sahiptir: Nogaycada *bürkenşik* ‘gelin kız, baba evinden güvey evine giderken örtüldüğü bir çeşit düğün örtüsü’ (Baskakov, 1963, s. 92; Gacıyeva, 1979, s. 87), Kumukçada *bürkenşik* ‘gelin kızı güvey evine getirmede kullanılan arabanın tentesi, sundurması’ (Bammatov, 1969, s. 89; Gacıyeva 1985, s. 224), Kazan Tatar Türkçesinde *börkençek* ‘duvak’ (Zaripova Çetin, 2005, s. 100), Kırgızcada *bürkönçök* / *bürkönçük* ‘gelinin baba evinden güvey evine giderken üzerine örtülen örtü’ (Yudahin, 1985, C. I, s. 168), Kırımçakçada *pıl bürünçih* ‘düğünde gelinin üzerine örtülen duvak’ (Açkinazi,

²³ Bu ek için bk. (Räsänen, 1957, s. 118).

2003, s. 409), Türkmencede *bürencek* ‘gelin baba evinden güvey evine götürülürken üstüne giydirilen bir çeşit elbise, gelinlik’ (Sağlık, 2006, s. 77). Modern Oğuz Türkçesinde düğünde gelinin üzerine örtülen düğün örtüsüne *duvak* denilir: Azerbaycan Türkçesi *duvak* (Tağiyev, 2006, s. 862), Türkiye Türkçesi *duvak* (Türkçe Sözlük, 2011, s. 727), Gagavuzca *duak* (Baskakov, 1973, s. 161).

Yağlık

Yağlık ‘küçük boyutlarda baş örtü, mendil’, < ET *ya:ğ* ‘yağ’ (Clauson, 1972, s. 895a) ve +*IXk* isimden isim yapma ekinin birleşmesiyle türemiş ve muhtemelen ilk anlamı da ‘yağlı elleri silmek için el havlusu veya mendili’dir (Radlov, 1905, C. III-1, ss. 52-53; Doerfer, 1963/1871, s. 179). Bu terim, Memluk Kıpçak Türkçesinde XIII. yüzyılda *yağlık* ‘mendil’ ve daha geç dönemlerinde *yavlık* (Toparlı, Vural ve Karaatlı, 2003, ss. 306, 315), Çağatay Türkçesinde *yağlığ* ‘bez parçası, mendil, çevre’ (Barutçu Özönder, 2011, s. 96), *yağlık* ‘mendil, havlu, baş örtü’ (Kelimetullâh Hâce Pâdişâh, 2019, s. 93), Anadolu’da XIV. yüzyıldan beri yağlık ‘mendil, peşkir, bez’ (Dilçin, 2013, s. 242) biçimlerinde tanıklanmıştır. Bu sözcük Kırım’ın güney bölgesinin ağız özelliklerine uygun olarak -ğ- < -v-, -ğ- < -v- < -u-; -k̄ < -h̄ ve -t- < -u- ses değişimlerine uğrayarak (*yağlık* ~ *yavlık* ~ *yavluk* ~ *yavluğ* ~ *yaulık*) beş farklı fonetik biçimde kullanılır ve Kırım Tatar Türk düğün geleneklerinde sembolik anlamda büyük öneme sahiptir. *Yağlık*, genellikle beyaz renk ince kumaştan dikilmiş bitki desenli başörtüler (Roslavtseva, 2003, s. 298) veya mendillerdir. Kırım’da eskiden bu başörtüler ve mendiller gelinin çeyizinde ve düğün merasimlerinde hediyeleşmenin en önemli unsurlarından sayılmıştır. Bugün bu sözcük modern Türk dili alanında hem düğün terimi hem de ‘başörtü, mendil, havlu’ anlamlarında kullanılır: Kumukçada *yavluk* ‘eşarp’, *bet yavluk* ‘havlu’ (Bammatov, 1969, s. 386), Karaim Türkçesinin ağızlarında *yavlık* ~ *yavluk* ~ *yavluğ* ‘eşarp, havlu’ (Baskakov, Zayonçkovskiy ve Şapşal, 1974, s. 215), Kazan Tatar Türkçesinde *yaulık* ‘başörtü’ (Osmanov, 1966, s. 1199), Kırgızcada *javlık* ~ *jooluk* ‘başörtü, kuşak’ (Yudahin, 1985, C. I, s. 209, 261), Karaçay-Malkarcada *çille jauluk* ‘düğünde takılan ipek eşarp’ (Alikayev ve Başiyeva, 2019, s. 68), *cavluk* ‘başörtü’, *can cavluk* ‘havlu’, *kol cavluk* ‘mendil’ (Tavkul, 2000, s. 145), Karagaş Nogaycasında kız istemede olumlu cevapta kız tarafınca verilen *belgi yavluk*²⁴, Gagavuzcada *yaalık* ‘mendil, baş örtü’ (Baskakov, 1973, s. 207), Türkiye Türkçesinde *yağlık* ‘sırma işlemeli, büyük mendil, çevre’ (*Türkçe Sözlük*, 2011, s. 2501), Azerbaycan Türkçesinde *yavlık* ‘eşarp, mendil, kumaş parçası’ (Tağiyev, 2006, s. 850), Türkmencede *yağlık* ‘baş örtüsü, mendil’ (Tekin, Ölmez, Ceylan, Ölmez ve Eker, 1995, s. 669), Çuvaşçada *çulak* ‘düğünde damadın sırtına taktığı eşarp’ (Fedotov, 1996, ss. 132-133).

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. https://vk.com/wall-144990171_269

Köşege

Köşege ‘renkli kumaş parçalarından dikilmiş perde’, ET < ***köşi:ge***: < ***köşi-*** ‘gölgelemek, kapatmak, örtmek’ + ***-ge***:²⁵ (Clauson, 1972, ss. 753a, 753b) şeklinde türemiştir. En eski kullanımı DLT’de (2020, s. 742) *köşige* ‘küçük gölge’ ve *köşik* ‘yüz örtüsü’ şeklindedir. Kıpçakçada *köşegen* ‘yatak perdesi’ (Toparlı, Vural ve Karaatlı, 2003, s. 160; Grönbech, 1992, s. 122) ve Çağataycada *köşeki* ‘saklanma’ (Kúnos, 1902, s. 137) şeklinde tanımlanmıştır. Kırım’da iç ses *-i* > *-e* değişmesiyle *köşege* ve bu şekildeki son seste *-e* > *-i* değişmesiyle *köşegi* şeklinde iki fonetik biçimde kullanılır. Tarihî Türkçenin dönemlerinde kullanılan anlamlarından anlaşıldığı kadarıyla *köşege*, göçebe hayatı sürdüren eski Türklerden beri Türk kültüründe evlenme terimi olarak yaşamaktadır. Eski göçebe geleneğine göre başlık parası ödenen gelinler güvey evine gidene kadar ayrı düğün çadırında bekletilmiştir. Türkler yerleşik hayata geçince gelini nazardan, kötü ruhlardan ve büyücülerden korumak için modern evlerindeki bir odanın köşesinde ona ait ve özel hazırlanan *köşege* perdesinin arkasında saklamaya başlamışlardır. Kırım’da tespit edilen en eski haliyle bu perde, altın işlemeli ipek şeritlerden veya ev yapımı desenli beyaz kumaş parçalarından (Bonç-Osmolovskiy, 2005, s. 125), XX. yüzyılın başında beş farklı renkte kumaş parçasından, aynı yüzyılın ikinci yarısında ise yeşil, kahve ve mavi veya lacivert olmak üzere üç renkten, uzun ve geniş kumaş parçası olarak dikilirdi (Şerfedinov, 1978, s. 48). Gelin, bu perdenin arkasında önce baba evinde onun için başlık verildikten sonra ve güvey evinde gerdeğe kadar gizlenirdi. Bunun dışında bu perdeyle güvey evine gidene kadar gelin arabası kapatılırdı ve düğünden sonra çeyiz sandıklarının veya yorganların üzeri örtülürdü (Bonç-Osmolovskiy, 2005, s. 235). Eskiden Kırım’da *köşege* erkek tarafından kız tarafına hediye edilirdi. Güney Kırım’da *köşege* için farklı terimler tespit edilmiştir: Sudak ve Bahçesaray’da *perde* ve Yalta’da *duvazar*. Yalta’da *köşegi*, perdeye değil bu perdeyi taşıyan sırtlara denilir (Karalezli, 1992, s. 235; Er, 2022, s. 243).

Kıpçak Türkçesi söz varlığına ait bu sözcük bir düğün terimi olarak modern Kıpçak grubu Türk lehçelerinde hâlâ yaşamaktadır: Teleütçede *köjögö* (Ryumina-Sırkaşeva ve Kuçigaşeva, 1995, s. 45, 1995, s. 45), Kırgızcada *köşege* ‘perde, yeni evlilerin yatağını kapatan perde’ (Yudahin, 1985, C. I, s. 434), Kazan Tatar Türkçesinde *kaşaga* ‘perde’ (Osmanov, 1966, s. 395); ayrıca Uygurcada *kuşige* ve Altaycada *köjögö* ‘perde’ (Budagov, 1871, C. II, s. 157). Tarihî Oğuz Türkçesinde ve modern lehçelerinde bu terime rastlanmamıştır.

²⁵ Bu ek için bk. (Räsänen, 1957, s. 124).

Sonuç

Bu çalışmada Kırım Tatar Türkçesinin Güney ağzının düğün söz varlığı içerisinde çeşitli merasimlerinin adları ile akrabalık ve hediyeleşmeye ilişkin terminoloji incelenmiştir. Kırım'ın güney bölgesinde yaşayan Kırım Tatar Türklerinin düğünleri üzerinde yapılmış çalışmalar ve ağız sözlükleri üzerine yapılan incelemeler neticesinde Güney Kırım Tatar Türklerinin düğünlerinin, büyük ölçüde eski Türk düğünlerinin kültürel ve terminolojik yapısını muhafaza ettiği ve Türkçenin erken dönemlerinden Karahanlı, Harezm, Oğuz, Kıpçak ve Çağatay Türkçeleriyle yakın bağlarının bulunduğu tespit edilmiştir. Türklerin İslamiyet'i kabul etmesine bağlı olarak bütün Müslüman Türklere olduğu gibi Kırım'ın güney bölgesinde yaşayan Kırım Tatar Türklerinin düğün merasimlerinde de değişiklikler meydana gelmiş ve düğün terminolojisine Arapça ve Farsça söz varlığının girmesine neden olmuştur. Arapça ve Farsça söz varlığı Kırım'ın güney bölgesine daha çok Osmanlı Türkçesi vasıtasıyla geçmiş ve Kırım Tatar Türkçesinin ağızları tarafından özümsemiştir: *cegez toy ~ ciyis toy ~ ciyez toy, hına toy, nişan toy ~ nişan toy*.

Kırım'ın güney bölgesinin düğün söz varlığının bir kısmını Moğolca sözcükler oluşturmaktadır: *kuda ~ huda, kudağıy*. Akrabalık terimlerinden ibaret olan bu sözcükler Altın Orda döneminde Türkçeye giren söz varlığını oluşturmaktadır.

Kırım'ın güney bölgesinin düğün terminolojisinin büyük bir kısmını oluşturan Türkçe söz varlığı karışık olarak Oğuz ve Kıpçak unsurlarından ibarettir. *Düğün, evlen-, gelin, sağdıç ~ sağdıç, ağırlık, yağlık, sağdıç hatın, dohuz, dokuzlama, dokuzlık, dohuz bohça* gibi terimler hem leksik hem fonetik açıdan Oğuz Türkçesinin özelliklerini gösterir. *Üyken toy, kız toy, sauluşlaşır, akayğa çık-, kelin, kelinçek, kelin bala, kiyev ~ küyev, kiyev bala, kuda, kudağıy, kudaça, kudana, kudapçe, başkuda, körümlük ~ körimlik, köşege ~ köşegi, kalım* gibi terimler ise Kıpçak Türkçesinin özelliklerini yansıtır ki Kırım'ın güney bölgesinin düğün terminolojisinde bu terimler ağırlıktadır. Terimlerin bir kısmı ise hem Oğuz hem de Kıpçak özelliklerini gösteren sözcüklerdir: *toy, hına toy, nişan toy, cegez toy, yavluğ ~ yavluğ ~ yavlık ~ yaulık, çong sağdıç, kızlar ağası, kiyev ağası, bürümçük ~ bürümçik*.

Çalışmamızda tespit ettiğimiz terimlerin büyük bir kısmı modern Kırım Tatar Türkçesinin Güney ağzında yaşarken bazıları (*kızlar ağası, kiyev ağası*) Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı saray terminolojisiyle alakalı adlandırmalar oldukları için bugün sadece Kırım Tatar Türkçesinin Güney ağzının düğün terminolojisinde muhafaza edilmektedir. Ayrıca çalışmamızda Kırım Tatar Türkçesinin Güney ağzının düğün terimlerinin büyük kısmının diğer Türk boylarıyla ortak olduğu tespit edilmiştir.

Kısaltmalar

bk.	bakınız
Çin.	Çince
DLT	Dîvânu Lugâti't-Türk
Far.	Farsça
krş.	Karşılaştırınız
Mo.	Moğolca
OMo.	Orta Moğolca
ET	Eski Türkçe

Kaynakça

- Abduvaliyeva, E. (2004). *Kırım Türkçesinin Ağzlarının Bugünkü Durumu* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi. Ankara.
- Abduvaliyeva Er, E. (2007). Kırım Türkçesi Ağız Araştırmalarının Tarihi. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 125-132.
- Açkinazi, İ. V. (2003). Kırımçaki. (V. A. Tişkov ve S. V. Reşko, Ed.), *Tyurkskiye narodi Krıma* içinde (ss. 358-418). Moskva: Nauka.
- Aksoy, Ö. A. ve Dilçin, D. (Haz.). (2009). *Tarama Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Alikayev, R. S. ve Başıyeva, S. K. (2019). Osobennosti nominatsii lingvokul'turnoy informatsii v svadebnoy kartine mira karaçayevtsev i balkartsev. *Aktual'nye problemi filologii i pedagogičeskoj lingvistiki*, 4, 63-69.
- Altındağ, Ü. (1994). Dârüssaâde. *İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 9, ss. 1-3). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Atasoy, F. O. (2017). *Kırım Yurtına ve Ol Taraflarga Dair Bolgan Yarlıklar ve Hatlar* (C. 2). Ankara: TDK.
- Bammatov, Z. Z. (Ed.). (1969). *Kumukça-Rusça Sözlük*. Moskva: Sovetskaya Entsiklopediya.
- Barutçu Özönder, F. S. (2011). *Alî Şîr Nevâyî Muhâkemetü'l-Lugateyn: İki Dilin Muhakemesi*. Ankara: TDK.
- Baskakov, N. A. (Ed.). (1953). *Hakassko-Russkiy Slovar'*. Moskva: GİİNS.
- Baskakov, N. A. (Ed.). (1958). *Karakalpaksko-Russkiy Slovar'*. Moskva: GİİNS.
- Baskakov, N. A. (Ed.). (1963). *Nogaysko-Russkiy Slovar'*. Moskva: GİİNS.
- Baskakov, N. A. (Ed.). (1973). *Gagauzko-Russko-Moldavskiy Slovar'*. Moskva: Sovetskaya Entsiklopediya.
- Baskakov, N. A., Zayonçkovskiy, A. ve Şapşal, S. M. (Ed.). (1974). *Karaimsko-Russko-Pol'skiy Slovar'*. Moskva: Russkiy yazık.
- Bayazitova, F., Habibullina L. ve Salimova F. (2016). Sposobi terminotvorçestva i slovoobrazovaniya v tatarskih diyalektah. *Aktual'nye problemi dialektologii yazıkov narodov Rossii, Materialı XVI Vserossiyskoj konferentsii* içinde (ss. 15-17). Ufa: İİYL UNTS RAN.

- Bektayev, K. (1999). *Bol'şoy kazahsko-russkiy slovar'*. Alma-ati: Altın Kazı.
- Bolurova, A. N. (2007). Braçnyy obryad u karaçayevtsev v XIX-naçale XX vv. *Omskiy nauçnyy vestnik*, 4(58), 210-213.
- Bonç-Osmolovskiy, G. A. (1926). Svadebniye jilişsa turetskih narodnostey. *Materialı po etnografii, Etnografiçeskiy otdel Gosudarstvennogo muzeya*. Leningrad: Rus. Muzeı, III(1), 110-111.
- Bonç-Osmolovskiy, G. A. (2005). Kırmıskiye Tatarı. M. A. Aracioni ve A. G. Gertsen (Haz.), *Kırmıskiye Tatarı* içinde (ss. 82-123). Simferopol: Dolya.
- Borovkov, A. (Ed.). (1959). *Uzbeksko-Russkiy Slovar'*. Moskva: GİİNS.
- Budagov, L. Z. (1869). *Sravnitelnyy slovar' turetsko-tatarskih nareçiy, so vkluçeniyem upotrebitel'nyh slov arabskih i persidskih i s perevodom na russkiy yazık* (C. 1). S. Peterburg: İmperatriçeskaya akademiya nauk.
- Budagov, L. Z. (1871). *Sravnitelnyy slovar' turetsko-tatarskih nareçiy, so vkluçeniyem upotrebitel'nyh slov arabskih i persidskih i s perevodom na russkiy yazık* (C. 2). S. Peterburg: İmperatriçeskaya akademiya nauk.
- Clauson, G. (1972). *An Etimological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.
- Çerkesova, A. (2013). Svadebny obryadovıy kompleks kumskih nogaytsev. *Yujno-Rossiyskiy muzikal'nyy almanah*, (2), 29-36.
- Çijova, I. V. (2003). Karaimı. V. A. Tişkov ve S. V. Reşko (Red.), *Tyurkskiye narodi Kırima* içinde (ss. 12-124). Moskva: Nauka.
- Deveyeva, A. A. ve Doduyeva, A. T. (2016). Rezentatsiya leksiki svadebnogo obryada v karaçayevıo-balkarskom yazıke. *Vestnik Çelyabinskogo gosudartsvennogo pedagogiçeskogo universiteta*, (8), 137-141.
- Devletov, R. ve Seydametov, Z. (2011). *Kırım Tatar Tilinin Şive Sözlere: Lugat*. Akmesic: Ocak.
- Dilçin, C. (2013). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Doerfer, G. (1963). *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen: unter besonderer Berücksichtigung älterer Neupersischer Geschichtsquellen, vor allem der Mongolen- und Timuridenzeit II*. Weisbaden: Franz-Steiner.
- Doerfer, G. (1995). Kırım Tatarcası (M. Argunşah, Çev.). *Türk Dünyası Araştırmaları*, (94), 177-203.
- Düğün ile İlgili Gelenek Görenekler*, 18 Haziran 2023 tarihinde <http://www.kibriscik.gov.tr/dugun-ile-ilgili-gelenek-ve-gorenekler> adresinden erişildi.
- Dyaçenko, P. (2005). Svadebniye obryadı kırmıskih tatar. M.A. Aracioni ve A. G. Gertsen (Haz.), *Kırmıskiye Tatarı* içinde (ss. 187-203). Simferopol': Dolya.
- Er, E. (2021). Kırım Hanlığı'nın Rus ve Lehistan-Litvanya Devletlerinden Yıllık Tahsil Ettiği Vergi: Hazıne. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 18(3), 325-357.
- Er, E. (2022). Güney Kırım Tatar Türklerinin Düğün Geleneği. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 46(2), 236-248.

- Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation, A Functional Approach to the Lexicon I*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Erdal, M. (2015). Ana Oğuzca ve Selçuklu. T. Gündüz ve M. Cengiz (Ed.), *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*, 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri içinde (ss. 369-376). Ankara: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Eren, H. (1998). *Türklük Bilimi Sözlüğü- I. Yabancı Türkologlar*. Ankara: TDK.
- Eren, H. (2020). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* (Ş. H. Akalın, Haz.). Ankara: TDK.
- Ergin, M. (2009). *Dede Korkut Kitabı -2*. Ankara: TDK.
- Fedotov, M. R. (1996). *Etimoloğičeskiy Slovar' Čuvaşskogo yazıka*. Çeboksarı: ÇĞİGN.
- Gabain, A. v. (2000). *Eski Türkçenin Grameri* (M. Akalın, Çev.). Ankara: TDK.
- Gaciyeva, S. Ş. (1979). *Oçerki istorii sem'yi i braka u nogaytsev XIX-naçalo XX v..* Moskva: Nauka.
- Gaciyeva, S. Ş. (1985). *Sem'ya i brak u narodov Dagestana v XIX-naçale XX veka*. Moskva: Nauka.
- Gagua, L. (2012). Svadebnıye obryadı i soprovoddayuşşaya ih muzıka u severokavkazskih nogaytsev. *Gramota*, 1(15/II), 47-49, www.gramota.net/editions/3.html.
- Gemalmaz, E. (1995). *Erzurum İli Ağzı* (C. III). Ankara: TDK.
- Grönbech, K. (1992). *Kuman Lehçesi Sözlüğü, Codex Cumanicus'un Türkçe Sözlük Dizini* (K. Aytaç, Çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözcüğü-I*. Ankara: TDK.
- Hammer, J. (2013). *Kırım Hanlığı Tarihi*. İstanbul: İnsan.
- Hartahay, F. (1866). İstoričeskaya Sudba krımskih tatar. *Vestnik Yevropi*, T. II iyun, Sanktpeterburg, 182-236.
- İşıktaş Sava, I. (2022). Kırım Tatarcada Moğolca Alıntı Kelimeler. *Karadeniz Araştırmaları*, XIX(75), 933-951.
- İnan, A. (1998a). Güvey. *Makaleler ve İncelemeler* içinde (C. I, ss. 335-340). Ankara: TTK.
- İnan, A. (1998b). “Adaş” ve “Sağdıç” Kelimelerinin En Eski Anlamları. *Makaleler ve İncelemeler* içinde (C. I, ss. 295-304). Ankara: TTK.
- Kafesoğlu, İ. (1998). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötügen
- Karagaşnogay toy adetler*, 20 Nisan 2023 tarihinde, https://vk.com/wall-144990171_269 tam adresinden erişildi.
- Karalezli, H. (1992). Starinniy obıçay tatarskogo zaruçeniya i svadbı v derevnyah: Dereköy, Ay-vasıl' i Autka Yaltinskogo rayona. *Zabveniyu ne podlejit* içinde (ss. 227-239). Kazan': Tatarskoye knijnoye izdatel'stvo.
- Kâşgarlı Mahmut. (2020). *Dîvânu Lugâti 't-Türk* (A.B. Ercilasun ve Z. Akkoyunlu, Haz.). Ankara: TDK.

- Kelimetullâh Hâce Pâdişâh. (2019). *Çağatayca Manzum Sözlük Nisâb-ı Kutbiyye* (F. Turan, Haz.). Ankara: TDK.
- Kincses Nagy, É. (2020). Nine Gifts. I. Zimonyi (Ed.), *Ottomans - Crimea - Jochids: Studies in Honour of Mária Ivanics* içinde (215-227). Szeged.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri- Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK.
- Kúnos, I. (1902). *Šejx Sülejman Efendi's Çağataj-Osmanisches Wörterbuch*. Budapest.
- Mirjanova, S. (2006). *Severno zapadnyj diyalekt baškirkogo yazıka*. Ufa: Kitap.
- Mollova, M. (1968). Opit fonetiçeskoy (konsonantiçeskoy) klasifikatsii tyurkskiy yazıkov i diyalektov oguzskoy gruppı. *Voprosı Yazıkoznaniya*, 3 May-iyun.
- Osmanov, M. (Ed.). (1966). *Tatarsko-Russkiy Slovar'*. Moskva: Sovetskaya Entsiklopediya.
- Osmonova, S. (2018). Obryadı i obiçayı svadebnoy tseremonii v dome nevestı – “kız toyu”, konets XIX-naçalo XX vv.. *Vestnik nauki i obrazovaniya*, 1(2/38), 39-43.
- Ölmez, Z. (2020). *Ebulgazi Bahadır Han, Şecere-yi Terâkime*. Ankara: TDK.
- Perçemli, V. (2011). *Gagauz Türklerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm Adetleri* (Basılmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Poppe, N. (1927). Das mongolische Sprachmaterial einer Leidener Handschrift. *İzvestiya Akademii Nauk*, (VI), 1009-1274.
- Poppe, N. (2009). *Zamahşeri Mukaddimetü'l-Edeb Moğolca-Çağatayca Çevirinin Sözlüğü* (S. Kaçalin, Çev.). Ankara: TDK.
- Pyurbeyev, G. (Ed.). (2001). *Bol'şoy akademiçeskiy mongol'sko-russkiy slovar' v çetiryoh tomah*. Moskva: Akademiya.
- Radlov, V.V. (1893). *Opit slovarya tyurkskih nareçiy* (C. I, II). S. Peterburg: İmperatorskaya Akademiya Nauk.
- Radlov, V.V. (1905). *Opit slovarya tyurkskih nareçiy* (C. III). S. Peterburg: İmperatorskaya Akademiya Nauk.
- Radlov, V.V. (1911). *Opit slovarya tyurkskih nareçiy* (C. IV). S. Peterburg: İmperatorskaya Akademiya Nauk.
- Ramazanova, D. (2013). Termin rodstva v altayskiy yazıkah: eke, aka, *Filologiçeskiye nauki. Voprosı teorii i praktiki*, 5(23/II), 175-178.
- Ramstedt, G. J. (1935). *Kalmückisches wörterbuch*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Räsänen, M. (1957). *Materialien zur Morphologie der Türkischen Sprachen, Stuia Orientalia Edidit Societas Orientalis Fennica* (C. XXI). Helsinki.
- Räsänen, M. (1969). *Versuch eines etymologischen wörterbuchs der türksprachen*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Reşetov, E. S. (2016). Fonetičeskiye i morfologiçeskiye osobennosti yujnoberejnıh govorov kırımkotatarskogo yazıkah. *Voprosı kırımkotatarskoy filologii, istorii i kulturi*, (3), 54-57.
- Roslavtseva, L. İ. (2003). Sem'ya. V. A. Tişkov ve C. V. Çeşkos (Red.), *Tyurkskiye narodi Krıma* içinde (ss. 286-302). Moskva: Nauka.

- Ryumina-Sırkaşeva, L. T. ve Kuçığaşeva, N. A. (1995). *Teleut Orus Sözlük*. Kemerovo: Kemerovskoye Knijnoye İzdatel'stvo.
- Sağlık, G. S. (2006). Türkmen Dügün Geleneği. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 71-85.
- Samoyloviç, A. N. (2005). Opıt kratkoy krımsko tatarskoy grammatiki. G. F. Blagov, D. M. Nasilov (Red.), *Tyurskoye yazıkoznaniye. Filologiya. Runika* içinde (ss. 110-115). Moskva: Vostoçnaya literatura “RAN”.
- Sarıca, B. (2015). Kıda / Ğuda Sözcüğü Üzerine. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, 54, 85-101.
- Sevortyan, E. V. (1974). *Etimologičeskiy slovar' tyurkskih yazıkov: Obsşetyurkskiye i mejtyurkskiye osnovı na glasnıye*. Moskva: Nauka.
- Sevortyan, E. V. (1980). *Etimologičeskiy slovar tyurkskih yazıkov: Obsşetyurkskiye i mejtyurkskiye osnovı na bukvi “V”, “G” i “D”*. Moskva: Nauka.
- Sümer, F. (1988). Ağa. *İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 1, ss. 451-452). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Şerfedinov, Y. (1978). *Zvuçit kaytarma*. Taşkent: Gafur Gulam.
- Şçerbak, A. (2019). *Eski Dönem Türk-Moğol Dil İlişkileri (8.-14. Yüzyıllar)* (R. Alimov, Çev.). Ankara: TDK.
- Tağıyev, M. T. (Ed.). (2006). *Azerbaycanca-Rusça Lüget* (C. 1). Bakı: Şerk-Kerb.
- Tavkul, U. (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Tekin, T. ve Ölmez, M. (1999). *Türk Dilleri-Giriş*. İstanbul: Simurg.
- Tekin, T., Ölmez, M., Ceylan, E., Ölmez, Z. ve Eker, S. (Haz.). (1995). *Türkmence-Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları.
- Tenişev, E. R. (2001). *Sravnitel'naya Grammatika Tyurkskih Yazıkov: Leksika*. Moskva: Nauka.
- Tenişev, E. R. (2002). *Sravnitel'no-istoričeskaya grammatika tyurkskih yazıkov: Regional'niye rekonstruksii*. Moskva: Nauka.
- Toparlı, R. (2000). *Ahmet Vefik Paşa, Lehce-i Osmânî*. Ankara: TDK.
- Toparlı, R., Vural H. ve Karaatlı, R. (2003). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Türkçe Sözlük*. (2011). Ankara: TDK.
- Useinov, S. M. (2005). *Kırımtatarca-Rusça Lugat*. Simferopol': Ocak.
- Useyev, N. (2020). Talas Yazıtları'nda Otuz Oğlan Sağdıçlar / Sağdıçlar Kimlerdir? Eski Türklerde Şehzade ve Genç Kahramanların Maiyeti. *Modern Türklük Araştırmaları*, 17(3), 459-473.
- Usmanova, A. R. (2008). Svadebnıy obryadovo-muzıkal'nıy kompleks yurtovskih tatar i nogaytsev-karagaşey. *Kul'turnaya jizn yuga Rossii*, 2(27), 128-129.
- Vambéry, H. (1867). *Cagataische Sprachstudien. Enthaltend grammatikalischen Umriss*. Leipzig: Chrestomathie und Wörterbuch der cagataischen Sprache.
- Verbitskiy, V. (1884). *Slovar' Altayskago i aladagskago nareçiy tyurskogo yazıka*. Kazan': Pravoslavnoye missionernoye obsşestvo.

- Verbitskiy, V. (1893). *Sbornik etnografiçeskih statey i izsledovaniy altayskago missionera* (A. A. İvanovski, Ed.). Moskva: Moskovskiy universitet.
- Yudahin, K. K. (1985). *Kırgızsko-Russkiy Slovar' I-II*. Moskva: Sovetskaya Entsiklopediya.
- Yüce, N. (1993). *Mukaddimet'ül-edeb: Hvarizm Türkçesi ile tercümelî Şuşter Nüşhası*. Ankara: TDK.
- Zaripova Çetin, Ç. (2005). Tatar Türklerinin Düğün Geleneği. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 92-119.